

графические картотеки или списки учетно-регистрационного характера (напр. топографический каталог, инвентарная книга и регистрационная картотека периодики). Система каталогов должна содержать только каталоги в правом смысле слова, включая читательские и служебные, общие и специальные, основные и вспомогательные каталоги. Систему каталогов необходимо еще координировать с дальнейшими составными частями библиографического аппарата библиотеки и с системой учетно-регистрационных списков, чтобы во первых помешать лишней повторности при обработке литературы с одной точки зрения в разных каталогах и списках, и во вторых помешать некомплектности обработки литературы с какой-то основной точки зрения.

Систему каталогов можно определить как сознательно образованную совокупность каталогов одной библиотеки, взаимно отличающихся своей функцией, структурой и своими принципами; эти каталоги как одно целое отражают фонд библиотеки со всех нужных точек зрения, целесообразно дополняются, но не повторяются, строятся планомерно с учетом профиля библиотеки и ее индивидуальных особенностей.

ZUSAMMENFASSUNG

Hana Vodičková

Zum Begriff eines Systems der Kataloge

Der Begriff eines Systems der Kataloge wird von unseren Bibliothekaren bisher nicht einheitlich gebraucht. Unterschiede sind im Auffassen sowohl des Inhalts als auch des Umfanges dieses Begriffes zu verzeichnen. Im System der Kataloge treten deutlich seine zwei Eigenschaften in den Vordergrund: die quantitative und die qualitative. Die quantitative Eigenschaft eines Systems der Kataloge ist durch ein zweckmässig bestimmtes Minimum von Katalogen für einzelne Bibliothekstypen gegeben; hierbei muss allerdings die Grösse der Bibliothek, deren Funktion in Bezug auf andere Bibliotheken, die Zusammensetzung ihrer Bestände, ihre organisatorische Struktur, schliesslich ihre Benützer und deren Forderungen berücksichtigt werden.

Die qualitative Eigenschaft eines Systems der Kataloge ist durch einen bestimmten Grad des inneren Zusammenhanges zweckmässig aufgezogener Kataloge in einer Bibliothek gegeben, durch deren innere Koordinierung, wobei möglichst zweckmässige und ökonomische Beziehungen zwischen den Katalogen angestrebt werden.

Bezüglich des Umfanges des Begriffes eines Systems der Kataloge treten bei uns und auch im Ausland (z. B. in der UdSSR) Tendenzen auf, welche bestrebt sind, in ein System der Kataloge einerseits bibliographische Karteien, andererseits aber Elemente des Evidenz- und Registrationsapparates einer Bibliothek (z. B. Standortkatalog, Akzessionskatalog, Hilfsevidenzkatalog der Periodika) aufzunehmen. Dennoch besteht ein System der Kataloge nur aus Katalogen im echten Sinne des Wortes, aus Lesser- und Dienstkatalogen, aus allgemeinen Katalogen und Spezialkatalogen, aus Fundamental- und Hilfskatalogen. Ein System der Kataloge muss allerdings mit den übrigen Bestandteilen des bibliographischen Apparates der Bibliothek und deren Evidenz- und Registrationsapparates koordiniert werden, um eine unnütze Doppelgleisigkeit der Evidenz der Literatur in verschiedenen Katalogen und Karteien von demselben Gesichtspunkt zu vermeiden, gleichzeitig aber keine Unvollkommenheit oder Lückenhaftigkeit im Erfassen der Literatur von einem wichtigen Gesichtspunkt zuzulassen.

Ein System der Kataloge kann als eine bewusst geschaffene Summe von Katalogen einer Bibliothek definiert werden, die sich untereinander ihrer Funktion, Struktur und Prinzipien nach unterscheiden. Als Ganzes widerspiegeln diese Kataloge den Bestand der Bibliothek von allen nötigen Gesichtspunkten, ergänzen sich gegenseitig zweckmässig, ohne sich hierbei zu überdecken, werden planmässig — unter Beachtung des Profils gegebener Bibliothek und ihrer individuellen Besonderheiten — aufgezogen.

Univerzita, 1965, sv. 5, o. 219-250

KLÁŠTERNÍ KNIHOVNY V ČESKÝCH ZEMÍCH

Doc. dr. FRANTIŠEK HORÁK

Naši předkové v době pohanské pravděpodobně neznali písmo a neměli knihoven. Významné události, báje a mýty se tradovaly z pokolení na pokolení ústně. Teprve křesťanství k nám přineslo znalost písmo a s ním i začátky literární tvorby. Šíření křesťanství středověkými mnichy nepřinášelo našemu lidu jenom seznamování s novou soustavou náboženskou a morální, ale i šíření pokročilejších forem řemeslného a zemědělského hospodářství a poznávání základních prvků naší kultury, čtení a psaní. S knihami přicházeli mniši již na svá nová působiště; byla to nejprve jen bible, misál, breviář, ale jejich misijní, bohoslužebná a učitelská činnost si vyžadovala stále většího množství knih.

Regule **Benedikta z Nursie**, zakladatele benediktinů a kláštera Monte Cassino v 1. polovině 6. století, ustanovovala lectio divina, tj. četbu bible a jejich vykladačů nejen při bohoslužbách, hodinkách a společném stolování, ale i v čase soukromém. Četbě byly vyhrazeny časné hodiny ranní, doba odpočinku po obědě a zvláště volný čas o nedělích a svátcích. Poněvadž regule zakazovala soukromé vlastnictví knih, rozděloval knihy bibliotekář a mniši podléhali kontrole, zda opravdu vypůjčenou knihu přečetli. Tato ustanovení předpokládala tedy již v 6. století našeho letopočtu klášterní knihovny, které ve větších klášteřích nabývaly časem většího rozsahu. Tyto knihovny, sloužící zpočátku praktickým potřebám, staly se později základem širších sbírek a zdroji vědecké činnosti.

I ve španělských klášteřích bylo v té době předepsáno, aby si mnich denně četl v rukopise, vypůjčeném z klášterní knihovny. Vysvětlovati sporná nebo nejasná místa bylo vyhrazeno opatovi za večerního shromáždění. Špatné zacházení s kodexem bylo pokládáno za lehký hřích, který se trestal třídenním vyloučením ze společenství. Uvedení knihovníka v úřad bylo slavnostním církevním obřadem, při němž biskup předal klečícímu kandidátovi početní prsten se slovy „esto custos librorum et senior scribarum“ (buď strážcem knih a představeným písařů).

Mimořádné vážnosti a úctě se kniha těšila v Irsku. Legendy vyprávějí o tom, jak sám apoštol Irská sv. Patrik si napsal vlastnoručně svůj evangelium a žaltář, jak neúnavně knihy opisoval a jak dokonce jeho knihy působily

i zákraky. Opisování knih bylo povinností i zásluhou. Název scriba (písař) byl čestným titulem, který ctil více než vysoký úřad církevní.

Působením irských a anglosaských misionářů dochází k prvnímu rozkvětu středověkých knihoven v 8. až 10. století na evropské pevnině. Je to doba církevních a klášterních knihoven, opřená o moc feudálních panovníků. Když tato moc upadá, nastává i v klášterních knihovnách úpadek a kulturní snahy se třísťí. Nepříznivě zasahovaly i jednostranné církevní reformy, které zužovaly obsah knihovny.

Nový řád **cisterciáků**, založený r. 1098 Robertem de Molême v Citeaux u Dijonu, zahrhoval vědeckou práci a vyžadoval od svých příslušníků těžkou práci tělesnou. Zatímco starší řády si libovaly v církevním lesku a liturgických slavnostech, cisterciáci zahrhovali veškerou nádheru a tedy i knižní luxus. Statuta z roku 1134 poroučela: *Litterae unius coloris fiant et non depictae* (písmena ať jsou jednobarevná a ne malovaná) a zakazovala i drahocenné vazby. Přesto však byla četba u cisterciáků rozšířená a spotřeba knih veliká. Cisterciáci měli k dispozici prostorný sál s celami a byli osvobozeni od polních prací s výjimkou žnového období.

Také nejprísnejší řád řeholní, **kartuziáni**, vynikali v opisování knih. Jejich mateřský klášter v údolí Grande Chartreuse, vybudovaný r. 1084, nabyt záhy bohaté knihovny, protože obyvatelé byli zavázáni slibem naprosté mlčenlivosti a soustřeďovali se na šíření slova božího opisováním knih. Psaní knih bylo mnichům dovoleno dokonce i v neděli.

Vynikající tradici literární i knihovnickou získal brzy řád **premonstrátů**, založený r. 1120 hrabětem Norbertem z Gennepu. V téže době dochází k rozkvětu scholastické filosofie, která buduje na rozumovém poznání a dialektice a potřebuje proto bohaté vybavení knižními zbraněmi. Ne náhodou vzniká v této době přísloví, že „*claustrum sine armario est quasi castrum sine armamentario*“ (klášter bez knihovny je jako hrad bez zbrojnice). Je zajímavé, že do Čech přicházejí premonstráti ve stejném roce, v němž dokončil svoji strastiplnou pozemskou pouť slavný scholastik Petr Abelard (1142).

Zároveň s koncem 12. století nastává konec prvního rozkvětu klášterních knihoven, které v pozdním středověku, tj. ve 13. až 15. století, ustupují **knihovnám universitním** jako novým nositelkám vědeckého bádání a učení. Universitní učitelé se stále více zbavují církevních pout a vytvářejí nový stav učenců, který rozšiřuje vzdělání do kruhů světských, pěstujících literaturu v řeči mateřské. Potřeba knih se projevuje v širších kruzích a studovny učenců, sídla vladařů a šlechty se stávají ohnisky literárního života. Na začátku 13. století se setkáváme ještě se dvěma řády, které podle anglického bibliofila Richarda de Burry (1287—1345) „přišly docela pozdě, o hodině jedenácté na vinici Páně, ale v této poslední hodině přispěly více ke sbírání svatých knih, než všichni ostatní vinaři“.

Jde o dva řády, **františkánský** a **dominikánský**, založené r. 1209 a 1212, tedy skoro současně, k boji proti kacířství v nově vznikajících městech. Také tyto po překonání prvotního období se věnovaly studiím tak horlivě, že za sto let ovládly tehdejší university. Z jejich působení je patrné, že musely mít význačné knihovny. Oba řády byly však zaměřeny prakticky a význam pro ně měla především živá literatura. Ani vnější stránka jejich knih nepodněcovala k uctivému opatrování; byly to knihy levné a kupované, zběžně psané na papíře, bez zlatých iniciál a ostatní výzdoby.

V dalším vývoji františkánského řádu (*Ordo fratrum minorum*) dochází k několikerému členění podle toho, na které ustanovení regulí se klade důraz. **Konventualisté** čili černí františkáni kladou důraz na společný řádový život, **observanté** zdůrazňují nutnost chudoby k apoštolskému životu a **kapucíni**, ustanovení r. 1528 jako samostatný řád, kladou hlavní váhu na přísnou kázeň v duchu zakladatele řádu. Ze způsobu řádového života a zaměření jeho činnosti potom vyplývá poměr jeho členů ke knize a ke knihovně.

Nejvýraznější armádou protireformační se stal řád **jesuitský**, který založil r. 1534 španělský důstojník šlechtického původu Ignác z Loyoly. Jeho duchovní rytířstvo, Tovaryšstvo Ježísovo, které bojovalo pro rozmnožení boží slávy všemi dosud obvyklými prostředky ve všech světadílech, nabylo zvláště v našich zemích v době pobělohorské malé obliby. Podobné poslání měl řád **redemptoristů**, založený r. 1732 v Neapolsku Alfonsem z Liguori. Využíval činnost misionářskou, konal různá duchovní cvičení a vedl duchovní správu, zvláště na poutních místech.

Z četných ostatních řádů měli pro dějiny našich knihoven význam **augustiniáni**, pojmenovaní sice podle církevního učitele a otce Aurelia Augustina, avšak ustavení jako poustevníci teprve ve 13. století a r. 1567 založení jako žebravý řád. Podle řehole Augustinovy bylo založeno Anežkou Přemyslovnou domácí bratrstvo **křížovníků** s červenou hvězdou, povýšené r. 1237 na samostatný kanonický řád. Při malostranském konci Karlova mostu sídlili **johanité**, příslušníci rytířského řádu sv. Jana Jeruzalémského, kterým se říkalo maltézští rytíři, protože r. 1530 dostali lénem ostrov Maltu. Dobrou pověst si u nás v 18. století získal nábožensky snášenlivý řád **piaristů** pro svoji činnost pedagogickou. Z ostatních řádů působili v naší zemi donedávna ještě saleziáni, školští bratři, kalasantini, těšitelé, salvatoriáni, eucharistiáni, servítí, obláti a několik řádů ženských, avšak jejich činnost neměla žádného hlubšího kulturního významu.

To je stručný přehled hlavních katolických řádů, které u nás v minulosti rozvíjely svoji činnost podle svých regulí a podle pokynů nadřazených. Bývalo jich daleko více, avšak mnoho jich zaniklo za císaře Josefa II. Některé z nich, zvláště ony starší, překročily již dávno vrchol svého působení.

bení a vlastně jenom živořily svými několika členy v rozlehlých a sešlých klášterních budovách. Některé mladší řády vyvíjely ještě horlivou činnost. Řád jezuitský budoval si po svém obnovení na začátku 19. století nové knihovny a zaměřoval svoje úsilí od té doby zvláště na pole ideologické. Již r. 1928 si však stěžoval strahovský knihovník Vít Hůlka ve svém článku „Klášterní knihovny v Československé republice“, že poměrně malý počet klášterních knihoven opravdu žije a že tu není onoho teplého vztahu ke knize, jak jej znaly doby minulé. (Časopis československých knihovníků, roč. VII., 1928 str. 201 ad.)

Roku 1950 bylo u nás v Čechách a na Moravě celkem na 150 klášterních knihoven a v nich asi 1 800 000 svazků knih různého druhu a hodnoty. Nejcenější knihovny měli premonstráti na Strahově, v Teplé, v Nové Říši a v Želivi, cisterciáci ve Vyšším Brodě a v Oseku, benediktní v Emauzích, v Břevnově, v Broumově a v Rajhradě, františkáni v Praze II., v Chebu, v Plzni a v Uherském Hradišti, minorité v Brně a v Praze I., augustiniáni v Praze III., v Brně a ve Lnářích, dominikáni v Praze, v Olomouci a v České Lípě, kapucíni v Praze-Loretě a v Brně, křižovníci v Praze I. a piaristé v Mladé Boleslavi a Litomyšli. Z těchto knihoven zůstala většina zachována pro svoji kulturně historickou hodnotu až na výjimky, způsobené nátlakem nových obyvatelů budov.

Ostatní klášterní knihovny byly zpravidla menšího rozsahu (1 000 až 10 000 svazků), byly umístěny v 1 až 3 místnostech normální bytové velikosti nebo dokonce v malých celách nebo komorách. Zatímco některé knihovny (zejména jezuitů, redemptoristů, dominikánů, benediktnů) byly udržovány a doplňovány až do přítomné doby, byly jiné knihovny (např. kapucínů, františkánů, piaristů), zvláště v menších venkovských kláštrech, již dávno odumřelé a ve velmi zanedbaném stavu. Celkově je možno říci, že zvláště od doby první světové války péče církevních řádů o klášterní knihovny značně upadala, takže vzhled knihoven, jejich stav a uspořádání zdaleka neodpovídaly dnešním odborným požadavkům. Pro některé z nich znamenalo obsazení klášterů záchranu knižního materiálu v posledním okamžiku a pokud jde o rukopisy a staré tisky, přineslo jim stejné zajištění a ochranu, jako mají tyto sbírky ve veřejných a státních ústavech.

Tak např. v nejvýznamnější klášterní knihovně u nás, na Strahově, nebyl proveden celkový generální úklid od r. 1907, skříně, podlaha i knihy byly ohroženy červotočí, fresky na stropěch sálů poškozeny, knihovna neměla osvětlení, vytápění, dvojích oken a pod. Ostatní velké knihovny nebyly na tom o mnoho lépe. Nejtrapnějším případem byla knihovna augustiniánů v Dolním Ročově, kterou téměř z poloviny zničily hladové myši, když bylo z místnosti knihovny odstraněno skladiště obilí. I v některých jiných knihovnách byly nalezeny staré tisky poškozené plísní, vlhkem, prachem aj.

Někdy sloužily místnosti knihoven již delší dobu jako skladiště starých nepotřebných předmětů kostelních a klášterních (boží hroby, betlémy, katafalky), takže jakákoliv odborná práce v nich byla vyloučena.

Téměř žádná z klášterních knihoven neměla celý svůj knižní majetek zachycen v řádných seznamech (katalozích). Některé knihovny, např. premonstrátů na Strahově a v Teplé, benediktnů v Rajhradě, augustiniánů v Praze III. a v Brně, františkánů v Chebu a křižovníků v Praze, měly alespoň většinu svého knižního materiálu zaznamenanu v lístkových katalozích, které je možno označit jako dostatečné. Jiné knihovny, např. cisterciáků v Oseku a ve Vyšším Brodě, františkánů v Praze II., mají pouze staré svazkové katalogy z 18. až 19. stol., které neodpovídají dnešnímu stavu knihovny. I samo uspořádání katalogu bylo někdy takové, že vylučovalo jeho použití jako kontrolní pomůcky. V některých, zvláště menších knihovnách, nebyly nalezeny žádné katalogy, někde snad vůbec neexistovaly. Za poslední války docházelo zřejmě z bezpečnostních důvodů v některých knihovnách k přemísťování knih, které již po válce nebylo uvedeno do původního stavu. Byla-li tedy celková evidence knižního majetku v klášterních knihovnách v době jejich přejímání obtížná, bylo tomu tak hlavně vinou jejich majitelů.

Poněkud jinak vypadala situace pokud jde o vzácné **rukopisy, prvotisky a staré tisky**. V minulých dobách, zvláště v době našeho národního obrození, byli mezi mnichy lidé s vědeckými a uměleckými zájmy a naopak naši vědečtí pracovníci (historikové, literární historici, dějepisci umění, knihovníci, bibliofilové, vlastivědní pracovníci) věnovali často svoji pozornost průzkumu klášterních knihoven a ve svých pracech seznamovali veřejnost s význačnými památkami v nich chovanými. Soupisy, přesné popisy a obrazové reprodukce vzácných památek z klášterního majetku nalzáme zvláště v soupisech literárních, bibliografických, v průvodcích, vlastivědných pracích a monografiích umělecko-historických. Rukopisy, prvotisky a staré tisky byly v některých knihovnách sepisovány v poslední době také členy zvláštních soupisových komisí. Tak staré české tisky z mnohých klášterních knihoven jsou zaznamenány v Knihopisu českých a slovenských tisků, prvotisky sepisovalo rukopisné oddělení Universitní knihovny a rukopisy zpracovávala v některých knihovnách rukopisná komise při České akademii věd a umění. Nepředpokládalo se tedy, že by ještě mohlo dojít v kláštrech k překvapujícím objevům mimořádně vzácných památek a skutečnost tento předpoklad celkem potvrdila. Žádný nově objevený klášterní rukopis nepřinesl dosud pro českou literaturu takové překvapení, jako několik proužků pergamenu, objevených ve vazbě rukopisu v Universitní knihovně a obsahující zlomky nejstarších českých legend. (Viz Ryšánek—Šimek—Urbánková: Klementinské zlomky nejstarších českých

legend. V Praze 1959.) Naši odborníci filologičtí a literárně historičtí se budou muset ovšem klášterním rukopisům důkladně věnovat, než budou moci být proneseny spolehlivější úsudky.

Obdobím největšího rozkvětu klášterů byl nesporně středověk. Roku 1480 se odhadoval počet řeholních osob v Německu na půl druhého miliónu. Tato velká armáda, podřízená prostřednictvím svých řádových velmistřů a generálů přímo papeži a vybavená bohatě zemskými statky a velkostatky, byla někdy panovníku nepohodlná a mohla být i nebezpečná. Proto se setkáváme v dějinách se zásahy světské moci proti klášterům, proti jejich působení, proti jejich majetku a proti jejich existenci vůbec. Tak anglický král Jindřich VIII. nechal r. 1536 odhlasovat parlamentem zrušení 376 menších klášterů a jejich rozsáhlé statky zabral.

Všeobecně známé jsou zásahy panovníků **proti řádu jesuitskému**. V polovině 18. stol. měli jesuité skoro 600 kolejí (gymnasií a universit) a přes 22 tisíc členů. Pro špatné mravy, bezbožné učení a zhoubné působení ve školách byl jesuitský řád zrušen r. 1759 v Portugalsku, po trapných aférách obchodních a finančních zrušen r. 1764 ve Francii, pro ilegální podvratnou činnost proti panovníkovi zrušen r. 1767 ve Španělsku a jesuité vypovězeni z vévodství parmského a z Neapole. Roku 1773 se konečně odhodlala zrušit řád v celém Rakousku císařovna Marie Terezie.

Majetek jesuitů a s ním i knihovny byly prohlášeny za majetek státu. Na pražské universitě byly světské fakulty karolínské spojeny s jesuitskými v Klementinu a postátněny. Karolínská knihovna byla přenesena do Klementina a spojena ve velkou veřejnou a universitní bibliotéku, která měla obsáhnout také všechny ostatní knihovny jesuitského řádu v Čechách. Co se zatím dalo s ostatními knihovnami řádovými nevíme. Pravděpodobně však utrpěly veliké škody, protože každý exjesuita si mohl s sebou vzít z kláštera tolik knih, kolik měl ve svém pokoji a kolik jich potřeboval. Protože po několik let zůstaly knihovny jesuitských kolejí jako „res nullius“ (věc nikoho), bral si každý, kdo a co mohl a jenom nevědomost těchto sběratelů zachránila pro veřejné ústavy mnohé drahocenné rukopisy a tisky těchto knihoven.

Při odevzdávání jesuitské knihovny klementinské bylo prý ještě před očima královských komisařů spáleno na dvoře mnoho rukopisů s podotknutím, že prý obsahují jenom školácká cvičení mladších členů řádu. Skříň orientálií a řeckých rukopisů byla prodána židům, kteří ji pak dále prodali do Anglie. Jiné knihy byly prodávány na makulaturu nebo se prý jimi topilo. (Podle dochované tradice; ve skutečnosti se snad mnoho knih nespálilo, protože jak známo knihy špatně hoří.) Tento stav trval několik let a teprve 6. února r. 1777 (tedy za 4 roky) vyšel dvorský dekret, který nařizoval všechny jesuitské knihovny přenést do bibliotéky klementinské.

Toho roku bylo do Klementina převezeno velké množství knih z 12 jesuitských kolejí. Bylo prý to přes 100 000 knih, které knihovníci Klementinské knihovny třídili, popisovali a umisťovali pět let.

Nejradikálnější zásah do historie klášterních knihoven provedl svým rozhodnutím z 29. listopadu 1781 **císař Josef II.** Podle známého citátu „Servi inutiles sunt! Proiciantur et eiciantur e domibus suis“ (Neužitečními služebníky jsou! Nechtě tedy jsou zavrženi a ze svých domů vyhnáni!) bylo rozhodováno o zrušení všech neužitečných klášterů. Rušení klášterů začalo r. 1782 a trvalo až do Josefovy smrti. Aby zabránil zrušení strahovského kláštera, podal opat Václav Mayer císaři žádost o povolení novostavby s Palliardiho průčelím a slavným filosofickým sálem. Ještě r. 1784 byl však císaři podán memoriál generála Panzensteina, v němž bylo navrhováno, aby byl strahovský klášter proměněn v dělostřelecká kasárna.

Knihovny a archivy zrušených klášterů měly připadnout v Čechách Universitní knihovně v Praze, na Moravě pak Studijní (lyceijní) knihovně v Olomouci s podmínkou, že jejich katalogy budou zaslány k výběru do dvorní knihovny ve Vídni. Bylo však velkou zásluhou knihovníka Universitní knihovny **Karla Rafaela Ungára**, že knihy z těchto knihoven zůstaly většinou v Praze. Jak veliký počet knih se dostal do Klementina ze zrušených klášterů, můžeme posoudit podle zprávy, že jenom z budějovického kraje bylo zasláno 117 plných beden. Protože ani personál, ani místo na svezení knih nestačilo, nechával si Ungár nejprve poslat katalog a po výběru pro Klementinskou knihovnu nechal zbytek prodat na místě. Ungárovi se však později vytýkalo, že jako osvícenec některé druhy literatury přehlížel a že zbytek nechal prodat židům jako makulaturu.

Podobné výtky ještě v míře daleko větší byli činěny bibliotekáři olomouckého lycea **Janu Aloisovi Hankemu z Hankenštejna**, který prý díla náboženského obsahu (životy svatých, legendy, polemické spisy, asketické traktáty, kázání apod.) odprodával jako Wust, tj. brak. Tak se od něho podařilo strahovské knihovně koupit známé pontifikale litomyšlského biskupa Alberta ze Sternberka, malované r. 1376 mistrem Hodikem, za 9 zl., loucký misál z r. 1483 se 43 iniciálkami byl koupen za 15 zl. aj. Nedostatek pochopení pro umělecké památky byl stinnou stránkou činnosti vynikajícího vlastivědného spisovatele a příznivce našeho obrození, jímž vskutku byl komisař knihoven ze zrušených klášterů Hanke z Hankenštejna.

Nejpádnějším dokladem o hodnocení majetku z klášterních knihoven je zařízení z premonstrátského kláštera v Louce u Znojma. Je to dnešní zařízení filosofického sálu na Strahově, které bylo pořízeno v Louce v klášterní režii (z domácího dřeva) za 70 000 zl. a původně odhadnuto pro prodej Strahovu na 1150 zl.; teprve na Hankeův protest byla jeho cena zvýšena na 1730 zl. Zajímavé je, že zařízení knihoven nebo jejich cena náležely fondu

olomoucké a pražské knihovny. Je přirozené, že tato záplava knih byla zpracovávána a likvidována po několik desetiletí a v Praze práce na ní skončily teprve r. 1829, kdy byly prodány poslední duplikáty.

Když bylo v březnu r. 1950 rozhodnuto, že prázdné nebo víc než polo-prázdné klášterní budovy v naší republice budou dány do užívání různým potřebným institucím, bylo třeba provést evidenci a soupis všeho majetku. Klášterní knihovny byly prohlédnuty zvláštními odbornými komisemi, které pořídily příslušné protokoly o jejich stavu a velikosti. Bylo-li někde nalezeno větší množství cenných knih, byla celá místnost zapečetěna, bylo-li jich méně, byly uloženy do beden, balíků nebo přeneseny do jiných bezpečných místností. Při přejímání knihoven bylo potom přihlíženo k protokolům odborných komisí a zvláště byl dáván pozor na všechny jmenovitě vyznačené cenné knihy. Odborné komise ovšem nemohly nalézt vždycky všechny cenné rukopisy nebo tisky, protože tyto byly někdy uloženy mezi ostatními knihami bez označení a zevrubná prohlídka každého svazku v knihovně nebyla možná. Mnoho také záleželo na tom, v jakém pořádku byla celá klášterní knihovna a také na roční době. Téměř v žádné klášterní knihovně neexistovalo vytápění, a proto v zimních měsících bylo vyloučeno provádět jakékoliv odborné práce přímo na místě. Tato otázka je však v podstatě spíše technickou záležitostí a nedotýká se takřka bezpečnosti cenných knih, protože jak v klášteře samém, tak i později ve státních studijních knihovnách mohli zjišťování a popis zvláště cenných knih provádět jenom přejímající odborní knihovníci.

Při množství knih, které se přejímaly a částečně i přemísťovaly (přes milión svazků), nebylo možno pomýšlet na jejich sepisování; taková práce by si byla vyžádala množství lidí a trvala by několik let. Její výsledky by však byly stejně problematické, protože při přemísťování by sotva bylo možno knihy udržet ve stanoveném pořadí a evidenci a jakákoliv pozdější revize by byla nemožná. Takové opatření by si bylo také vyžadovalo neúměrně vysokých nákladů a jeho výsledkem mohl být jen jakýsi morální vliv na ty, kdo s knihami pracovali. Je třeba si uvědomit, že asi 40 až 50 % knih z klášterních knihoven bylo obsahově pro kohokoliv — i věřící a duchovenstvo — zastaralých a bezcenných. Většina klášterních knihoven byla z odborného knihovnického hlediska ve velmi zanedbaném stavu; buďto byly nalezeny staré historické katalogy ze 17., 18. a 19. století, které již dávno nebyly spolehlivé, nebo nebyly zjištěny katalogy a inventář vůbec. Řádně knihovnický vedené a zpracované knihovny byly jenom vzácnou výjimkou. Knihovníci, kteří na přejímání klášterních knihoven pracovali, měli často dojem, že pracují spíše na jakémsi knihovnickém hřbitově, než v živé knihovně, používané čtenáři.

Po skončení prací odborných komisí byl dne 20. června 1950 určen kul-

turní komisí Státního úřadu církevního další postup a rozhodnuto, které knihovny zůstanou na svém původním místě ve svém původním stavu jako kulturní a historické památky a budou odevzdány do péče státních studijních knihoven. Byly to tyto knihovny: premonstrátů na Strahově, františkánů v Praze II., dominikánů v Praze I., augustiniánů v Praze III., benediktinů v Břevnově, křižovníků v Praze I., maltézů v Praze III., premonstrátů v Teplé, cisterciáků ve Vyšším Brodě a v Oseku, františkánů v Plzni a Chebu, bosých augustiniánů ve Lnářích, premonstrátů v Nové Říši, augustiniánů v Brně, minoritů a kapucínů v Brně, benediktinů v Rajhradě a dominikánů v Olomouci. Na nátlak nového uživatele budovy byla však předčasně vyklizena knihovna bosých augustiniánů ve Lnářích a z bezpečnostních důvodů byla přemístěna i knihovna dominikánů v Olomouci do prostorů Universitní knihovny. Zato se však podařilo ještě dodatečně zachovati v původním stavu krásný barokní sál knihovny benediktinů v Broumově.

Ze zachovaných klášterních knihoven byla odevzdána přímo do správy ministerstva školství a osvěty (odbor muzeální) knihovna na Strahově. Národní knihovně v Praze byly odevzdány do péče knihovny františkánů v Praze II., dominikánů v Praze I., augustiniánů v Praze III., benediktinů v Břevnově a křižovníků v Praze I. Knihovně Náprstkova muzea byla svěřena knihovna maltézů v Praze III. Státní studijní knihovna dra. Zd. Nejedlého v Českých Budějovicích převzala knihovnu cisterciáků ve Vyšším Brodě, Státní studijní knihovna v Plzni knihovnu premonstrátů v Teplé, františkánů v Plzni a v Chebu, Národní knihovna v Praze knihovnu cisterciáků v Oseku, Universitní knihovna v Brně knihovny augustiniánů, minoritů a kapucínů v Brně, benediktinů v Rajhradě a premonstrátů v Nové Říši, Státní studijní knihovna Zdeňka Nejedlého v Hradci Králové knihovnu benediktinů v Broumově. Odborným dozorem nad všemi zachovanými klášterními knihovnami byl pověřen vedoucí knihovník Národní knihovny dr. Horák.

Ostatní knihovny podle rozhodnutí kulturní komise Státního úřadu církevního z 20. června měly být zajištěna takto:

1. Národní a universitní knihovna měla převzít knižní materiál z klášterů v Praze, v tehdejší kraji Pražském a Ústeckém,
2. Universitní knihovna v Brně měla převzít knižní materiál z klášterů v Brně, v tehdejší kraji Brněnském a Jihlavském,
3. Universitní knihovna v Olomouci měla převzít knižní materiál z klášterů v Olomouci, v tehdejší kraji Olomouckém a Gottwaldovském,
4. Státní studijní knihovna dra. Zd. Nejedlého v Č. Budějovicích měla převzít knižní materiál z tehdejšího kraje Budějovického,
5. Státní studijní knihovna v Plzni měla převzít knižní materiál z tehdejšího kraje Plzeňského a Karlovarského,

6. Státní studijní knihovna v Liberci měla převzít knižní materiál z tehdejšího kraje Libereckého,
7. Státní studijní knihovna v Hradci Králové měla převzít knižní materiál z tehdejšího kraje Královéhradeckého a Pardubického,
8. Slezská studijní knihovna v Opavě měla převzít knižní materiál z tehdejšího kraje Ostravského.

Řízením svozu klášterních knihoven a zastupováním zájmů státních studijních knihoven při jednání se Státním úřadem církevním pověřilo ministerstvo školství, věd a umění Národní knihovnu v Praze. Státní studijní knihovny se ujaly s plným pochopením a potřebnou energií tohoto neočekávaného a obtížného úkolu, jež bylo nutno splnit při nerušeném dodržování všech pracovních plánů a hlavních povinností a provedly jej v nejkratších lhůtách a celkem bez závad. Pokud vůbec při přejímání klášterních knihoven došlo k závadám, byly zaviněny vesměs novými uživateli budov, kteří obsazovali překotně budovy ještě nevyklizené a bez vědomí Státního úřadu církevního a knihovníků se chovali bez rozdílu vzdělání ku podivu někdy bezohledně ke kulturnímu majetku.

Evidence knižního materiálu v klášterních knihovnách, které byly převzaty, byla v některých případech ztížena tím, že Státní úřad církevní dal povolení některým speciálním zájemcům, aby si z klášterních knihoven vybrali požadovanou literaturu a odváželi ji ještě před příchodem zástupců státních studijních knihoven. Jiným nedopatřením bylo, že někteří z těchto zájemců se dostali i do knihoven, které měly být zachovány jako celky a odvezli si i odtud některé speciální druhy literatury. Učinili tak např. zástupci Svazu novinářů v knihovně cisterciáků ve Vyšším Brodě a v knihovně benediktinů v Rajhradě. Také některé krajské, okresní nebo místní orgány povolily někdy místním institucím přednostní výběr literatury z klášterních knihoven, a to někdy bez vědomí a souhlasu kompetentních pražských činitelů. Šlo vesměs o místní kulturní ústavy, které ukvapeně přejímaly knihy nebo části knihoven bez zřetele k celostátnímu řešení otázky.

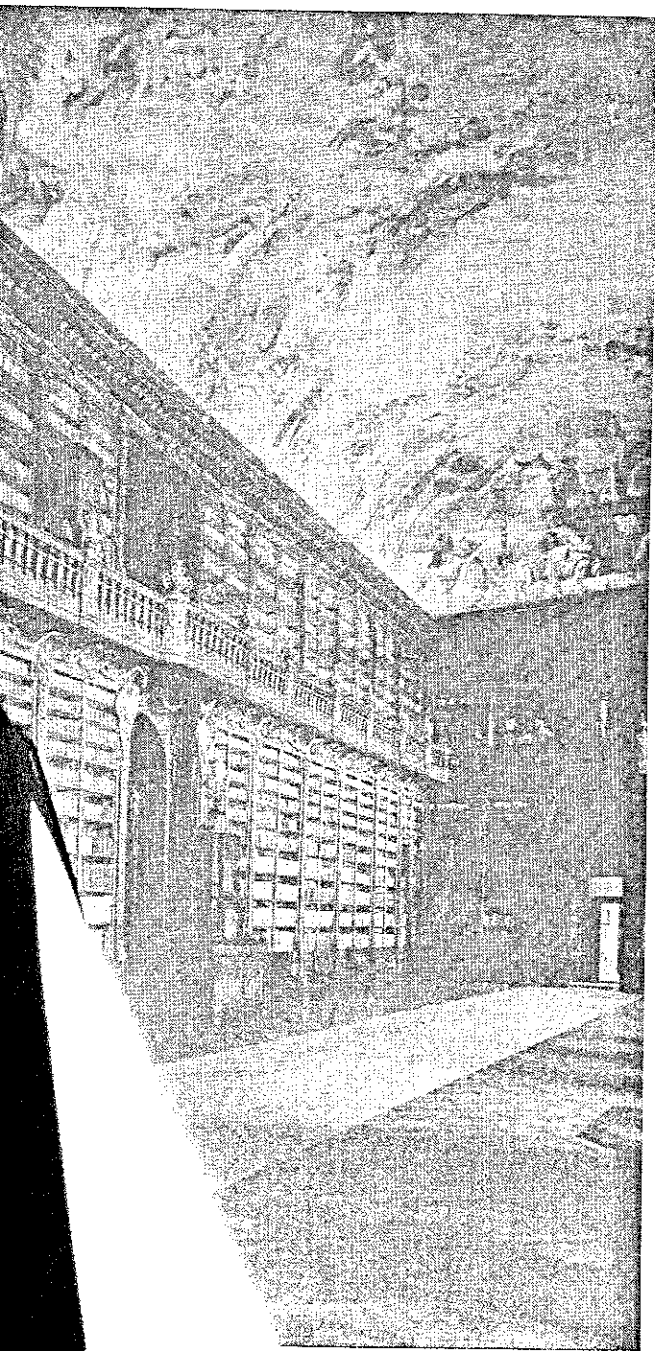
Je přirozené, že při přejímání knihoven se zajišťovaly především rukopisy a vzácné tisky, vyznačené v protokolech prohlídkových komisí. V některých případech se stalo, že tyto předměty již odvezl jiný kulturní útvar. Zvláště Archiv ministerstva vnitra přejímal často s archivaliemi automaticky i rukopisy a prvotisky literární povahy, patřící do knihoven. Středověké rukopisy a prvotisky byly totiž v některých případech (např. v Praze u františkánů a dominikánů, v Rajhradě u benediktinů) umístěny v místnostech označených „Archivum“, ačkoliv ani obsahem, ani zařazením do archivu nepatřily. Byly tam umístěny proto, že jich nebylo v knihovně k běžnému užívání potřebí a v archivní místnosti byly vzhledem ke své

značné ceně bezpečně uloženy. Archiv ministerstva vnitra a jeho krajské pobočky pak tyto rukopisy a prvotisky odvážely zároveň s archivaliemi. S archivem ministerstva vnitra byla sice později uzavřena dohoda, že mu státní studijní knihovny postoupí všechny archivalie a za to dostanou zpět všechny rukopisy, prvotisky a staré tisky knihovní povahy, avšak tato dohoda byla archiváři provedena jen v opravdu křiklavých případech. Krajské a městské archivy patrně o dohodě zpraveny nebyly, protože vyvíjely při své „záchranné“ činnosti neobvyklou míru lokálního patriotismu. To však byly jenom spory kompetenční, které sice někdy měly za následek, že nebyla pohotová evidence, kde se rukopis právě nachází, ale na štěstí se nedotýkala jeho bezpečnosti.

Celkem bylo s klášterními knihovnami v Čechách a na Moravě naloženo takto:

1. Z **pražských klášterů** provedla vyřízení knih a jejich odvoz Národní knihovna společně s Universitní knihovnou do Klementina. Knihy byly dále vyřídněny tak, že cizojazyčná literatura připadla Universitní knihovně, česká a bohemikální Národní knihovně. Knihovna benediktinů v Emauzích, uložená ještě za války ve Zlaté Koruně, byla odevzdána Universitní knihovně a pro nedostatek vhodného umístění byla ponechána zatím na místě a teprve později byla odstěhována do Postoloprť. Neveliká knihovna minoritů v Praze II., Štupartská ul., byla na žádost faráře ponechána k užívání farnímu úřadu. Rovněž knihovna řádu maltézkých rytířů v Praze na Malé Straně, Velkopřevorské nám., obsahující soubor cizojazyčné literatury, byla na žádost farního úřadu ponechána na původním místě. Knihovna jezuitů v Praze II., Ječná ul., byla nejprve ponechána k použití duchovenstvu, ubytovanému v kněžském domě, a teprve později byla její historická část odevzdána Národní knihovně. Z převzatých knihoven byly nalezeny cenné rukopisy, prvotisky a staré tisky v knihovně kapucínů v Praze IV., Lorentánské nám. a staré tisky v knihovně redemptoristů v Praze III. Staré části těchto knihoven byly převezeny na Strahov, kde byly vyřídněny a zpracovány. Z kapucínských rukopisů je pravděpodobně nejvzácnější série foliantů *Annales capucinatorum*, která má přes 20 svazků a zahrnuje analý řádové od příchodu do Čech v době Rudolfa II. až do doby josefínské.

Na místě zůstaly jako kulturně historické památky nebo v celku a v původním uspořádání byly zachovány následující knihovny: Knihovna **premonstrátů na Strahově**, jedna z nejvzácnějších klášterních knihoven v Evropě, jejíž začátky sahají do 12. stol. Její umístění a obsah v románském, gotickém a renesančním klášteře neznáme; byla totiž několikrát zničena válečnými požáry nebo odvezena jako válečná kořist. Její dnešní podoba se začala vyvíjet roku 1671, kdy pražský stavitel Dominik Orsi z Orsini postavil v původních románských zdech klenutý barokní teologický

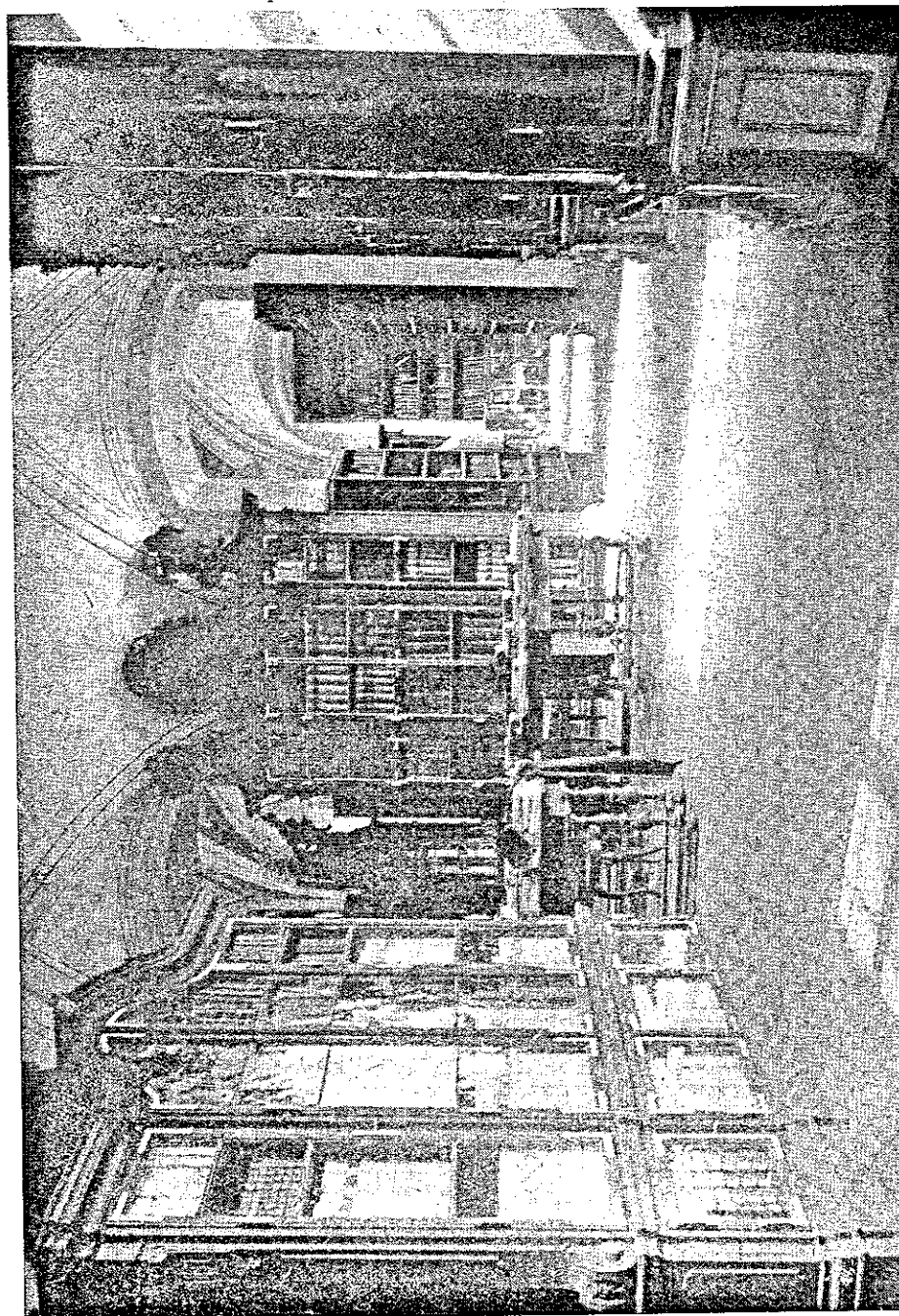

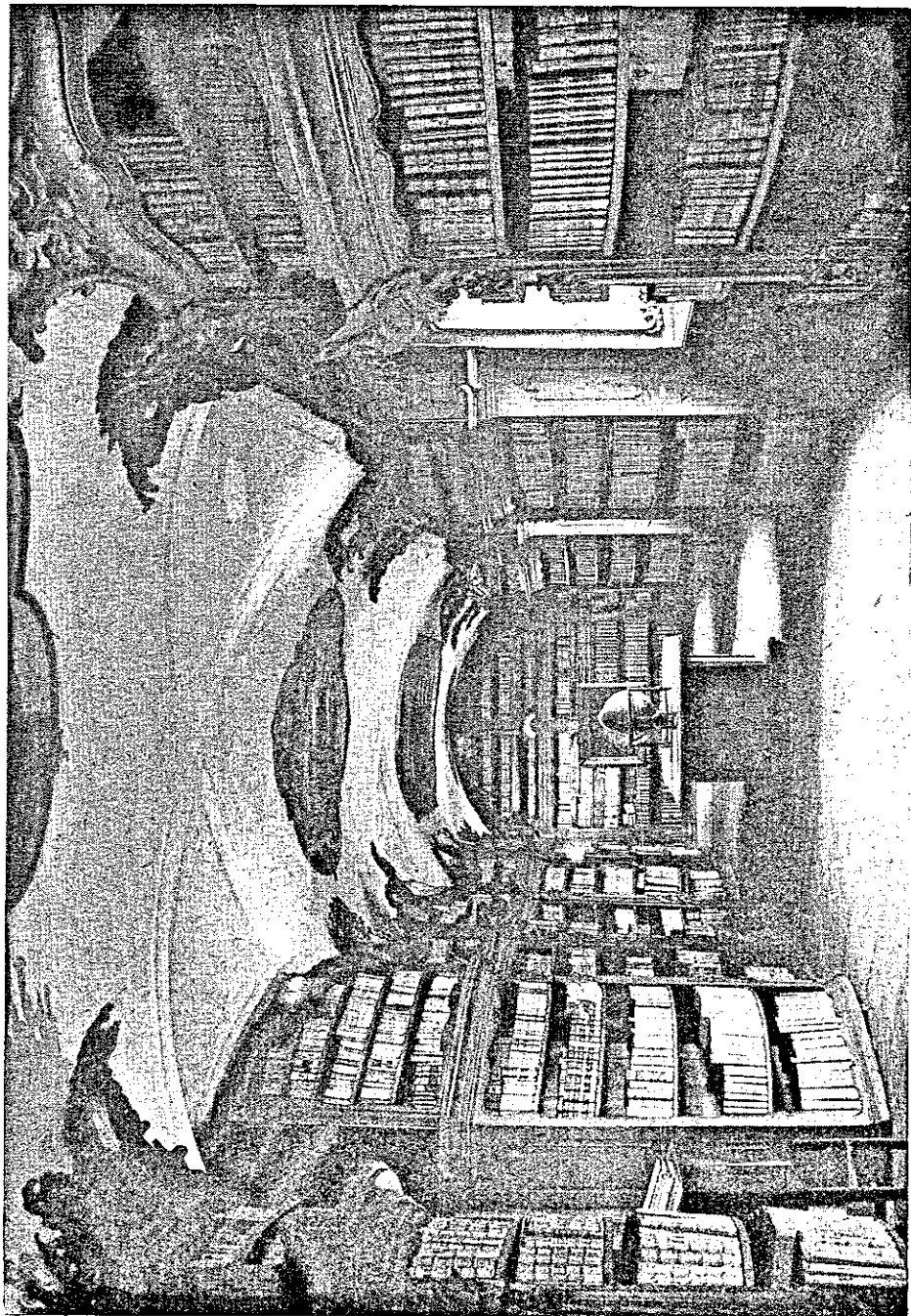
Strahově

sál, vyzdobený v letech 1721 až 1727 freskami Siarda Noseckého, a byla v podstatě ukončena r. 1793, kdy bylo dostavěno klasicistní průčelí a monumentální filosofický sál dle plánů Ignáce Palliardiho. Nádherné ořechové skříně filosofického sálu s galerií jsou dílem truhláře Jana Lahofera z Tasovic a byly původně zhotoveny pro zrušený klášter v Louce u Znojma. Strahovská knihovna měla v roce 1950 asi 110 000 svazků knih všech vědních oborů nejen společenských věd, ale i přírodních a lékařství, mnoho vzácných památek českého písemnictví, přes 2 000 rukopisů a 1200 prtotisků. Byla doplněna knihami z klášterů v Obořišti, Bohosudově, na sv. Hoře, Kadani a prtotisky z Broumova a rukopisy a prtotisky ze Želivi, pečlivě očištěna, restaurována a rozšířena, takže dnes její studovna může dobře sloužit vědeckým pracovníkům.

Jednou z nejstarších knihoven v našem státě je knihovna **benediktinů v Břevnově**. Břevnovský klášter byl založen kolem roku 993, již v 11. století se těšil z četných úspěchů a z let 1390 až 94 máme již zlomek inventáře jeho knihovny. Po několikerém zničení nabyl komplex budov břevnovského kláštera dnešní podoby v první polovině 18. století pod vedením Kryštofa Dientzenhofera a jeho syna Kiliána Ignáce. Knihovna je umístěna ve volném křídle, kolmém k severní straně kláštera v prvním pochodí a sestává ze dvou částí. Přední část sálu s valenou klenbou má jen v okenních špaletách malby s modrými emblémy ctností, kdežto strop zadní části je vyzdoben alegorickou malbou se symboly čtyř universitních fakult. Knihovna je vybavena skříněmi trojího druhu: barokními dubovými z doby okolo r. 1725 s nástavci ve tvaru akantových ráků, které pocházejí z dílny Jäckelovy, rokokovými s nástavci ve tvaru kartuší s putty po stranách a konečně opět rokokovými s čabrakovitě zdobenými tabulovými štíty a méně dokonalými andílky, patrně z dílny Richarda Prachnera. Majetkem břevnovské knihovny byl kdysi proslulý rukopis českého původu „Codex gigas“ z let 1204 až 1227, který je dnes v Královské knihovně ve Stockholmu; její sbírka rukopisů se většinou rozešla a mnohé z nich jsou dnes v universitní, národní a kapitulní knihovně pražské. Dochovalo se v ní jen asi sto rukopisů, z nichž nejstarší je výklad velepisně „Cantica canticorum“ z konce 12. století. Prtotisků má jen 28 a ze starých tisků jsou pozoruhodné knihy známého humanisty Jana staršího Hodějovského z Hodějova, vzácné anglické třísvazkové dílo s Hollarovými rytinami „Monasticon anglicanum“, „Theatrum Europaeum“, Muratoriho „Rerum Italicarum scriptores“ apod.

Knihovna františkánů u P. Marie Sněžné v Praze 1 na Jungmannově nám. je mladšího původu. Klášter a kostel byl založen Karlem IV. pro řád karmelitánů r. 1347, měl velmi pohnuté osudy a teprve r. 1603 jej dostali ve velmi špatném stavu františkáni. Dnešní farní budova, v jejímž severním křídle je knihovna umístěna v 1. patře, nabyla dnešní podoby r. 1676.

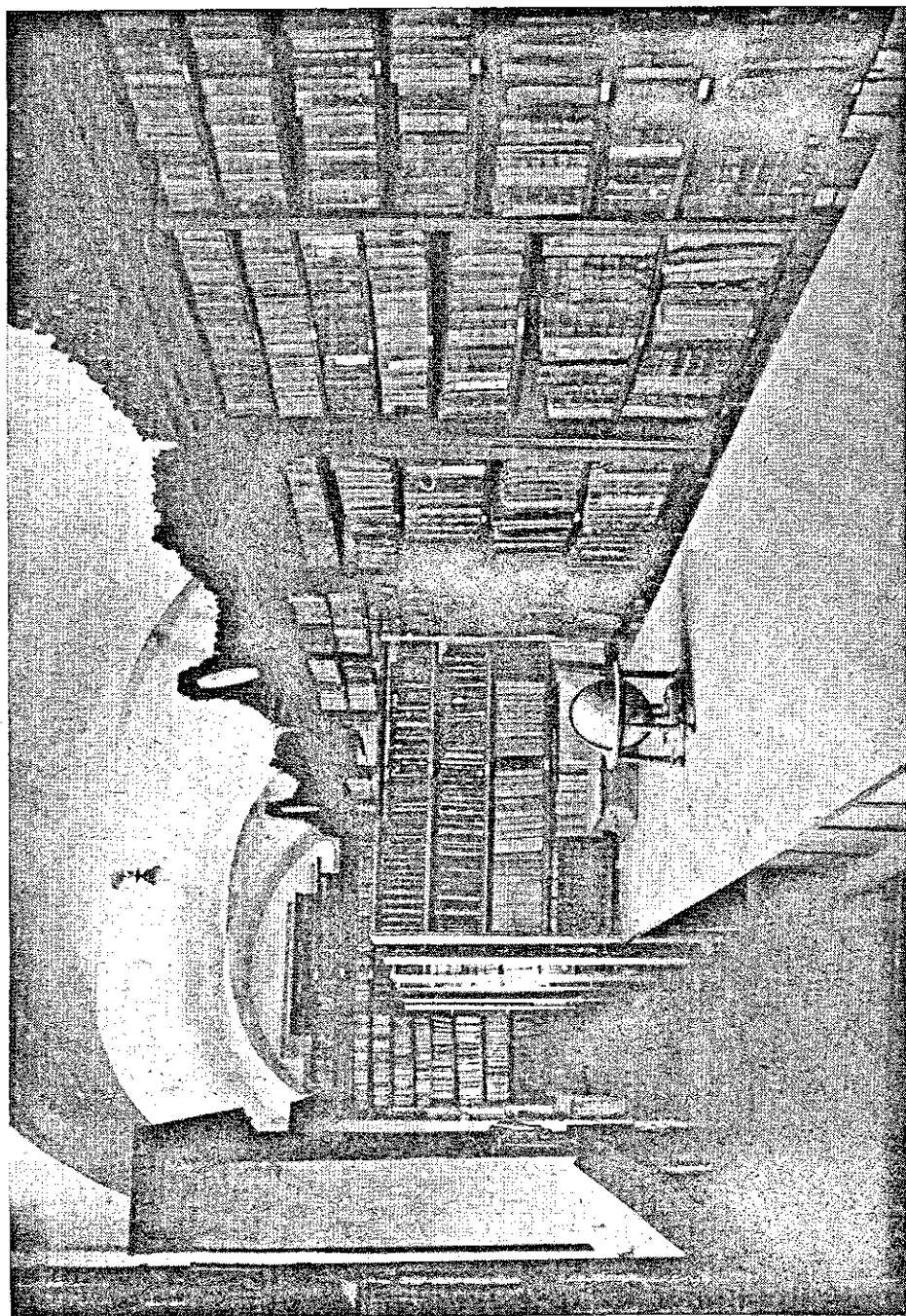
Obr. 4. Knihovna frantiskánů v Praze

Obnovena, doplněna a opatřena katalogem byla knihovna r. 1716. V prvním patře nad kaplí Jana Nepomuckého je klenutý podélný sál staré knihovny s více než 9500 svazky. Sál je vybaven dubovými vyřezávanými policemi vestavěnými do zdí a výklenků. Na stropě jsou malby nevalné hodnoty s Kristem, evangelisty, církevními a řádovými učiteli a vynikajícími náboženskými spisovateli. Kromě několika rukopisů (Nový Zákon z 15. stol. má knihovna 116 prvotisků (z toho 4 české) a cennou sbírku starých tisků s některými velmi dobře zachovanými unikáty české literatury 16. a 18. století.

Knihovna dominikánů u sv. Jiljí v Praze 1, Husova třída, se sice při pomínání již r. 1653, avšak její dnešní sál v prvním poschodí jižního traktu klášterní budovy pochází asi ze stejné doby jako barokní úprava chrámu sv. Jiljí, tj. z roku 1733, a je snad také dílem Fischera z Erlachu. Klenbový sál není zdoben malbou, nýbrž zaplněna neobyčejně působivou barokní štukovou ornamentikou; barokní skříně jsou vestavěny do jednotlivých oblouků až do stropu. Zachovaná knihovna má 9 622 svazků, z toho 13 prvotisků v 90 svazcích. Tato knihovna byla jak svým interiérem, tak i knižním fondem dosud naší knihovnické i vědecké veřejnosti nepřístupná a neznámá. Nízké police s vitrinami, které jsou dnes umístěny uprostřed sálu, do něho nepatří. Je to část křižovnické knihovny, která se musel vystěhovat ze svého původního místa a zůstala roztržena do dvou různých budov.

Knihovna augustiniánů u sv. Tomáše v Praze 1 na Malé Straně je na původním místě v 1. patře jižního klášterního křídla. Byla založena již patrně ve 14. století, protože její seznamy z r. 1409 a 1418 svědčí o jejím značném bohatství. Dnešní dlouhý a úzký sál je snad dílem Dominika de Bossi, který r. 1603 stavěl část kláštera s knihovnou. Ani stavebně, ani výzdobou není sál této knihovny pozoruhodný, avšak skutečnou vzácností je kamenný portál knihovny s datem 1603, nad nímž je vytesáno stručné latinské poučení o užívání knihovny, jakýsi půjčovní řád, a to z doby před bělohorské. Obsah knihovny augustiniánů se liší od běžných klášterních knihoven množstvím starých tisků původu a obsahu románského, hlavně italských a španělských. V jejím majetku byl také vzácný rukopis Codex Thomaeus z r. 1391; převzal jej Archiv ministerstva vnitra.

Knihovna křižovníků v Praze 1, Křižovnická ulice, byla zachována z jiného důvodu, než předchozí. Je to knihovna jediného českého řádu, založeného r. 1238 Anežkou Přemyslovnou, dcerou královny Konstancie. Jsou o ní zprávy již v 17. stol. a byla uchována jako celek především pro svůj cenný obsah. Členy řádu křižovníků s červenou hvězdou byli čeští spisovatelé a vědečtí pracovníci a jejich rukopisy i tištěné spisy jsou v ní uchovány. Knihovna má také nevelikou sbírku velmi cenných českých

Obr. 7. Knihovna augustiniánů v Praze

rukopisů jako jsou např. Staří letopisové čeští, Urbář zboží rožmberského z r. 1379, Rudolphus rex, Maximilianus rex, iluminovaný kancionál Jana Táborského, brevii velmistra Lva aj. Byla umístěna v severním křídle nové klášterní budovy, postavené roku 1912 podle plánů architektů J. Sakaře kde měla moderní třípatrové skladiště vybavené dubovými policemi a v nejvyšším patře výstavními vitrinami. V roce 1952 bylo nutno tuto knihovnu vystěhovat a zatím se pro ni nenaskytlo definitivní umístění. Její třetina je uložena v refektáři dominikánského kláštera v Husově třídě a asi dvě třetiny v kapli studentské koleje Arnošta z Pardubic ve Voršilské ulici.

Pokud byly nalezeny v benediktinské, františkánské, dominikánské a augustiniánské knihovně středověké rukopisy a vzácné tisky, byly uloženy ve Státní knihovně v Klementinu, v Národní nebo Universitní knihovně. Sběrka rukopisů dominikánské knihovny a část rukopisů františkánské knihovny byly převzaty Archivem ministerstva vnitra, protože se nacházely v místnostech, označených jako archiv.

Státní knihovna v Klementinu, její Národní nebo Universitní knihovna převzaly ještě knihovnu redemptoristů v Praze 1, Thunovská ul., těšitelů v Praze 1, Vlašská ul., kapucínů v Praze 1, Loretánské nám., benediktinů v Emauzích, kapucínů v Praze 1, nám. Republiky, piaristů v Praze II, Panská ul., salesiánů v Praze-Kobylisích, novou část knihovny dominikánů v Praze 1, Husova třída, novou část knihovny františkánů v Praze 1, Jungmannovo nám., novou část knihovny benediktinů v Břevnově a novou část knihovny augustiniánů v Praze 1, Tomášská ul.

V tehdejší **Pražském kraji** se nenacházela sice žádná kulturně nebo historicky významná knihovna, ale přesto jich bylo několik ponecháno v celku různým institucím. Tak knihovnu redemptoristů ve Staré Boleslavi si vyžádalo Národní muzeum v Praze pro jedinečnou sbírku lidových a pouťových starých tisků, knihovna piaristů v Mladé Boleslavi byla ponechána na žádost místního národního výboru a odevzdána do správy městskému muzeu, knihovna františkánů v Hořovicích byla rovněž ponechána tamnímu městskému muzeu, historickou část knihovny františkánů ve Slaném převzal také městské museum. I knihovna voršilek v Kutné Hoře byla na žádost místního nár. výboru ponechána městskému muzeu „Wocel“. Národní a Universitní knihovna v Praze se ujala těchto knihoven: Školských bratřů ze Sv. Jana pod Skalou, augustiniánů ve Svaté Dobrotivé, kalasantinů v Kladně, františkánů v Hájků u Unhoště, františkánů v Zásmukách, kapucínů v Kolíně, kapucínů v Mělníku, těšitelů v Třeboradicích, františkánů ve Slaném a františkánů ve Votici.

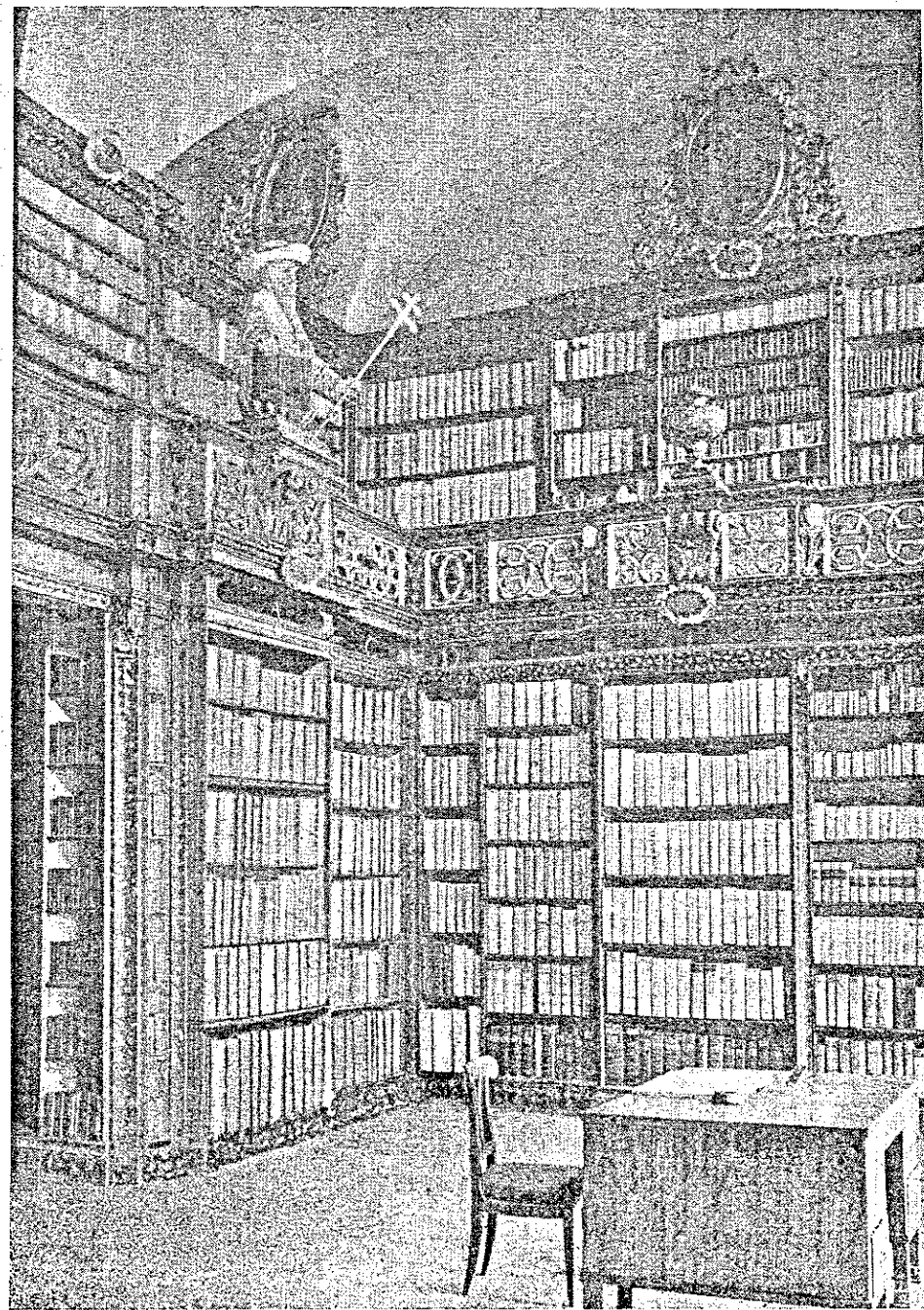
Protože v tehdejší **Ústeckém kraji** nebylo žádné státní vědecké knihovny, musela se ujmout tamních klášterních knihoven také Národní

a universitní knihovna v Praze. Celkové řešení situace bylo obdobné jako v Pražském kraji. Na místě byla ponechána jako kulturně historická památka stará barokní knihovna **cisterciáků v Oseku**, jejíž sál pochází z roku 1725. Zvláštností této knihovny je sestavení jejích skříní, které v přízemí tvoří kolem tří stěn sálu chodbu a nahoře ochoz, zdobený polovičními postavami církevních hodnostářů. Rukopisy a prvotisky této knihovny byly odevzdány Národní kulturní komisi již v prvních letech po válce do péče Universitní knihovny v Praze. Soupis rukopisů vydal P. Bernhard Wollmann pod názvem *Verzeichniss der Handschriften in der Bibliothek des Stiftes Ossegg* v „Xenia Bernardina“ II. 1891, str. 115—164. Universitní knihovna pořídila dodatky k tomuto soupisu. Pokud byly nalezeny cenné rukopisy, jako u kapucínů a dominikánů v Litoměřicích, u minoritů a kapucínů v Mostě, u jezuitů v Děčíně a u kapucínů v Žatci, byly převzaty do péče Národní a universitní knihovnou.

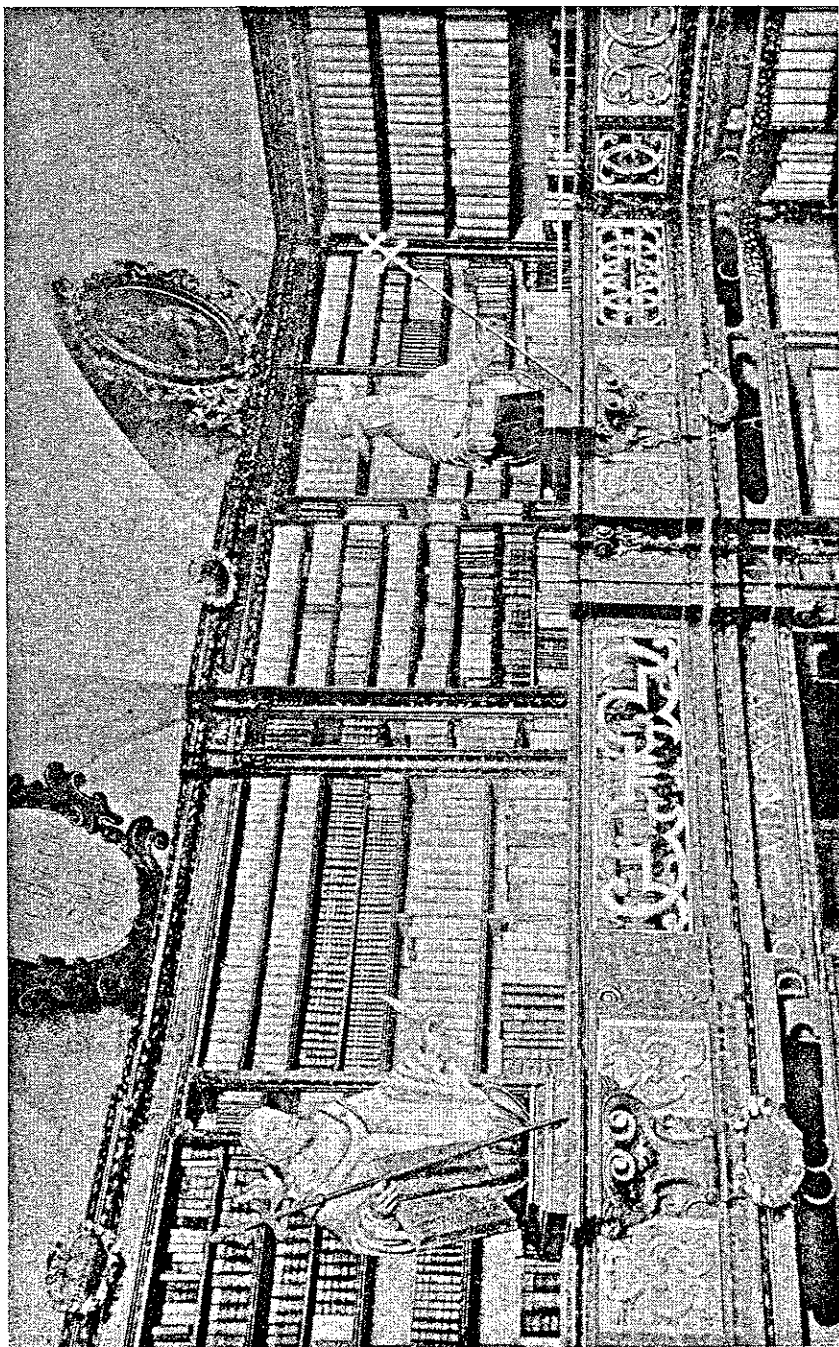
Celé knihovny byly převzaty Národní a universitní knihovnou v klášteře minoritů a kapucínů v Mostě, kapucínů a dominikánů v Litoměřicích, jezuitů v Děčíně, biskupského semináře v Litoměřicích a kapucínů v Žatci. Smutný osud stihl knihovnu augustiniánů v Dolním Ročově. Zadní místnost této knihovny byla za poslední války mnichy proměněna v tajné skladiště obilí, a proto se tam velmi rozmnožily myši. Když bylo obilí odstraněno, pustily se myši do knih a zničily asi 40 % prvotisků a starých tisků. Zbytky knihovny byly svěřeny do péče městského musea v Lounech. V městském archivu lounském se nachází také známý Ročovský graduál. Z ostatních knihoven byla ponechána městskému museu v Ústí nad Labem na jeho žádost knihovna dominikánů a salesiánů. Městskému museu v Litoměřicích odevzdána na jeho žádost knihovna kapucínů v Roudnici. Část knihovny jezuitů v Děčíně byla přidělena místní lidové knihovně a krajskému archivu v Litoměřicích.

2. Universitní knihovna v Brně se ujala klášterních knihoven v Brně a tehdejších krajích Brněnském a Jihlavském. Neocenitelnou výhodou bylo, že vedoucí knihovnický oddělení rukopisů, prvotisků a starých tisků Universitní knihovny dr. Vl. Dokoupil se věnoval plnění tohoto úkolu s plnou vážností a svědomitostí a v následujících letech se postaral vydáním několika seznamů rukopisů a prvotisků o seznámení naší i zahraniční vědecké veřejnosti s nejcenějším obsahem svěřených mu knihoven. Právě v krajích svěřených Universitní knihovně v Brně se nacházelo několik kulturně a historicky velmi hodnotných knihoven, které bylo třeba uchovat v původním stavu pro budoucí generace. Ve vlastním Brně to jsou tyto klášterní knihovny:

Knihovna augustiniánů ve Starém Brně vznikla patrně nedlouho po založení konventu r. 1350 a vyvíjela se nejprve v klášteře u kostela sv. To-

Obr. 8. Knihovna cisterciáků v Oseku

Obr. 9. Galérie knihovny cisterciáků v Oseku

máše, kde dosáhla r. 1753 na 4 000 svazků; roku 1852 měla již kolem 20 000 svazků. Tehdy byla největší a nejcennější brněnskou knihovnou. Kdy augustiniáni se museli po josefinských sekularizacích přestěhovat do zanebaného kláštera cisterciáček na Starém Brně, převezli i původní zařízení knihovny, které umístili v nižším sále. V prosinci r. 1828, nedlouho před svou smrtí, pracoval v této knihovně Josef Dobrovský. Dnes má knihovna asi 27 000 svazků v sále a čtyřech přilehlých místnostech; z toho je 135 rukopisů, mezi nimiž je přes 40 z 13. až 15. století a 227 typograficky i obsahově hodnotných prvotisků. Zvláštností této klášterní knihovny je poměrně malý počet bohoslovné literatury a množství knih lékařských, astronomických a přírodovědných, matematických, historických apod. Knihovníkem této knihovny byl v 1. pol. 19. stol. český spisovatel a filosof František Matouš Klácel a mezi její uživatele patřili Pavel Křížkovský a Řehoř Mendel.

Knihovna kapucínů v Brně existovala jistě již v předbělohorské době ve starém klášteře před Měnskou branou, avšak v dnešní barokní podobě byla postavena na Uhelném trhu (dnes Kapucínské nám.) teprve v polovině 18. století. Při misijní a protireformační činnosti kapucínů se do ní dostal mnoho kalvínské literatury z ženevských a curyšských tiskáren a luteránské literatury německá. Kapucíni na rozdíl od jezuitů totiž nekatolické knihy neníčili, nýbrž ukládali v oddělení „libri prohibiti“. V knihovně byl 66 prvotisků nejen teologického, ale i vědeckého obsahu a ke kuriozitám patří traktát o víně a o čarodějnicích. Freska barokního sálu je od brněnského malíře Josefa Sterna a mezi skříněmi je ve zvláštním výklenku postavena lidská kostra jako memento mori. Knihovna není velká; má jen 7 000 svazků, avšak většinou z doby před r. 1800; bohaté jsou v ní zastoupeny zvláště tisky brněnské a olomoucké.

Knihovna minoritů patří svými počátky mezi nejstarší v Brně; klášter byl totiž založen králem Václavem I. již r. 1231, avšak mnoho trpěl požáry a válkami. Dnešní sál knihovny s předsíní a alegorickými sochami na schodišti pochází z r. 1722 a jeho obrazová výzdoba je o pět let mladší. Na stropní fresku a portréty spisovatelů minoritského řádu vytvořil brněnský malíř Jiří Etgens. V knihovním sále jsou také umístěny tři historické globy ze 17. století. Dnes má knihovna asi 10 000 svazků, z toho 60 rukopisů a 55 prvotisků. Nejpozoruhodnějším rukopisem je *Quadragesimale* Jan Miliče z Kroměříže, datované rokem 1386, a *Tatovský Nový zákon* z 15. století. O češtví brněnských minoritů svědčí tři české bible z 15. století a několik významných českých tisků z 16. století. Staré tisky tvoří 90 % obsahu této knihovny; asi 10 % z toho je bohemik a 73 tisků českých.

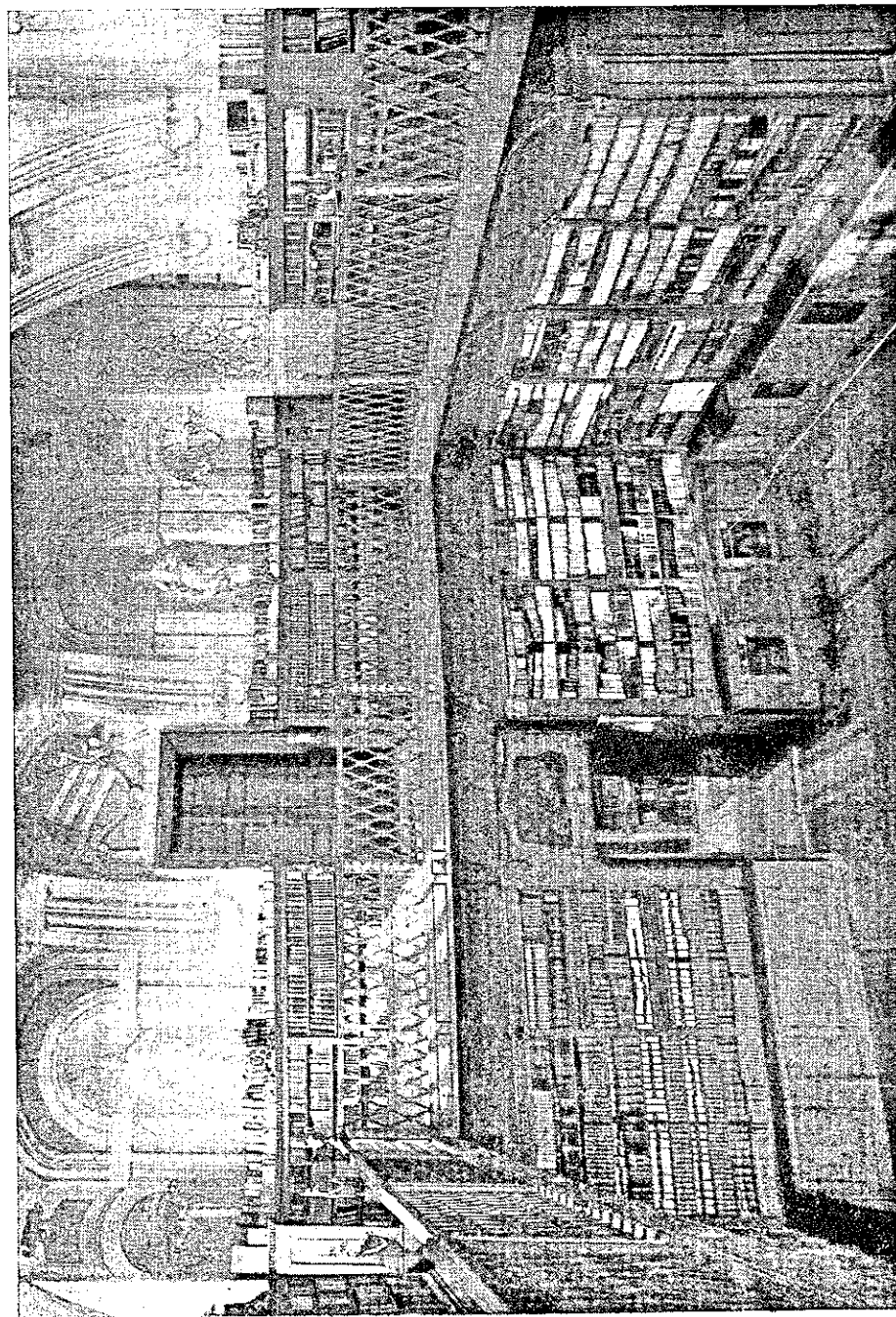
Univerzitní knihovna v Brně převzala a umístila ve svých skladištích knihovnu jezuitů z Barvičovy ulice, redemptoristů z Dominikánské ulice, saleziánů ze Žabovřesk, salvatoriánů v Husovicích, eucharistiánů ve Frar

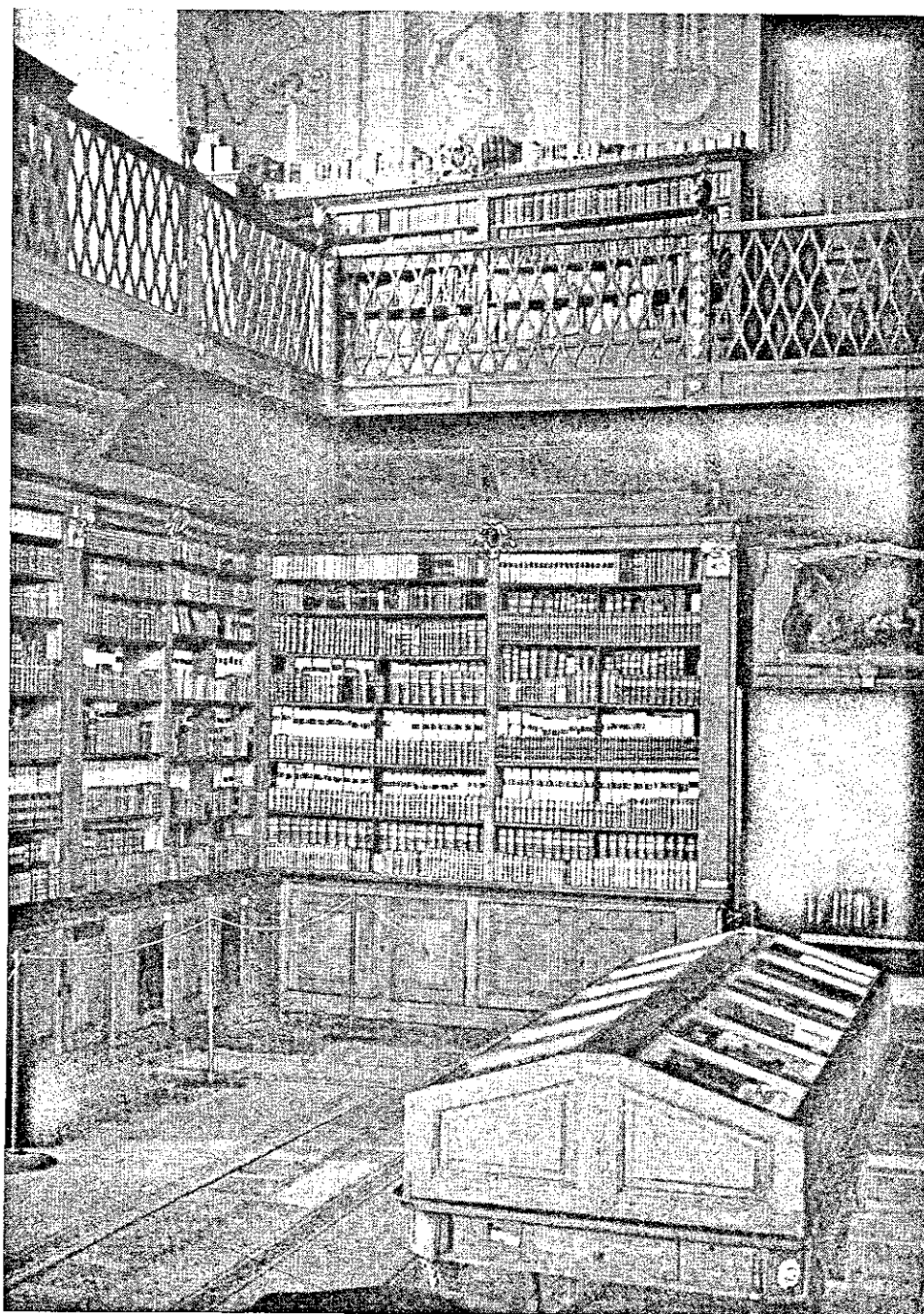
tiškánské ulici, biskupského alumnátu a „Růže Sušilovy“. Několik svazků z těchto knihoven spíše lidového charakteru bylo odevzdáno národním výborem pro potřeby lidových knihoven, avšak mnoho knih bylo bez jakékoliv hodnoty. Kromě knihoven augustiniánů, minoritů a kapucínů byly nalezeny cenné knihy v knihovně biskupského alumnátu.

V tehdejší **Brněnském kraji** zůstala na místě v původním stavu jako kulturní a historická památka **knihovna benediktinů v Rajhradě**. Není to jenom největší a nejznámější, ale také nejstarší moravská klášterní knihovna. Benediktinský klášter v Rajhradě založil kníže Břetislav I. jako filiálku břevnovského kláštera asi r. 1048. První knihy si přinesli mniši patrně z Břevnova, další si však již zhotovovali sami v klášterní písárně. Nejstarší rukopis, proslulé Martyrologium Odonis z poslední třetiny 9. století s církevněšlovanskými glosami, je starší než sám břevnovský klášter. Přes veliké válečné pohromy se v knihovně zachovalo z 10. až 13. století 8 rukopisů. Ze 40 rukopisů 14. století je nejvzácnější breviář probošta Vítků z r. 1343, v němž jsou tři miniatury z dílny mistra Theodorika, dvorního malíře Karla IV. Z husitského období pochází tzv. tábořská kronika biskupa Mikuláše z Pelhřimova, český traktát Mistra Jakoubka ze Stříbra a dvě Husovy postily.

Barokní sál byl postaven v 1. polovině 18. století původně se zděnou galerií a vyzdoben freskou Jiřího Etgense. Po zemětřesení roku 1763 bylo nutno zděnou galerii strhnout a nahradit dřevěnou. Knihovna získala mnoho literatury z klášterů, zrušených císařem Josefem II. R. 1804 dal pořídit do sálu opat Konrád nové knihovní skříně, které jsou v něm podnes. Ve 20. století však již zájem řádu o knihovnu upadal a po r. 1925 byla z ní odprodána dokonce sbírka nejznámějších rajhradských prvotisků a starých tisků, zejména z knihovny Ladislava z Bozkovic. Dnes má knihovna v Rajhradě asi 50 000 svazků, přes 800 rukopisů a 150 prvotisků. Starých českých tisků je v této knihovně na 700 a cizojazyčných bohemik několik tisíc. Ke knihovně patří také sbírka map a atlasů.

V Brněnském kraji převzala Universitní knihovna klášterní knihovnu redemptoristů ve Svitavách, františkánů v Moravské Třebové, kapucínů ve Znojmě, dominikánů ve Znojmě, piaristů v Mikulově a salvatoriánů ve Vranově. Z knihovny františkánů v Moravské Třebové byla předána novější teologická literatura místnímu děkanskému úřadu, z knihovny kapucínů ve Znojmě 56 svazků městskému museu ve Znojmě. Cenné tisky byly nalezeny u františkánů v Moravské Třebové, redemptoristů ve Svitavách, kapucínů a dominikánů ve Znojmě. Zato u redemptoristů v Tasovících a u piaristů v Mikulově bylo množství zastaralé německé literatury podprůměrné hodnoty. Universitní knihovna v Brně se rozhodla po dohodě s místními kulturními pracovníky zachovat ještě dodatečně na původním

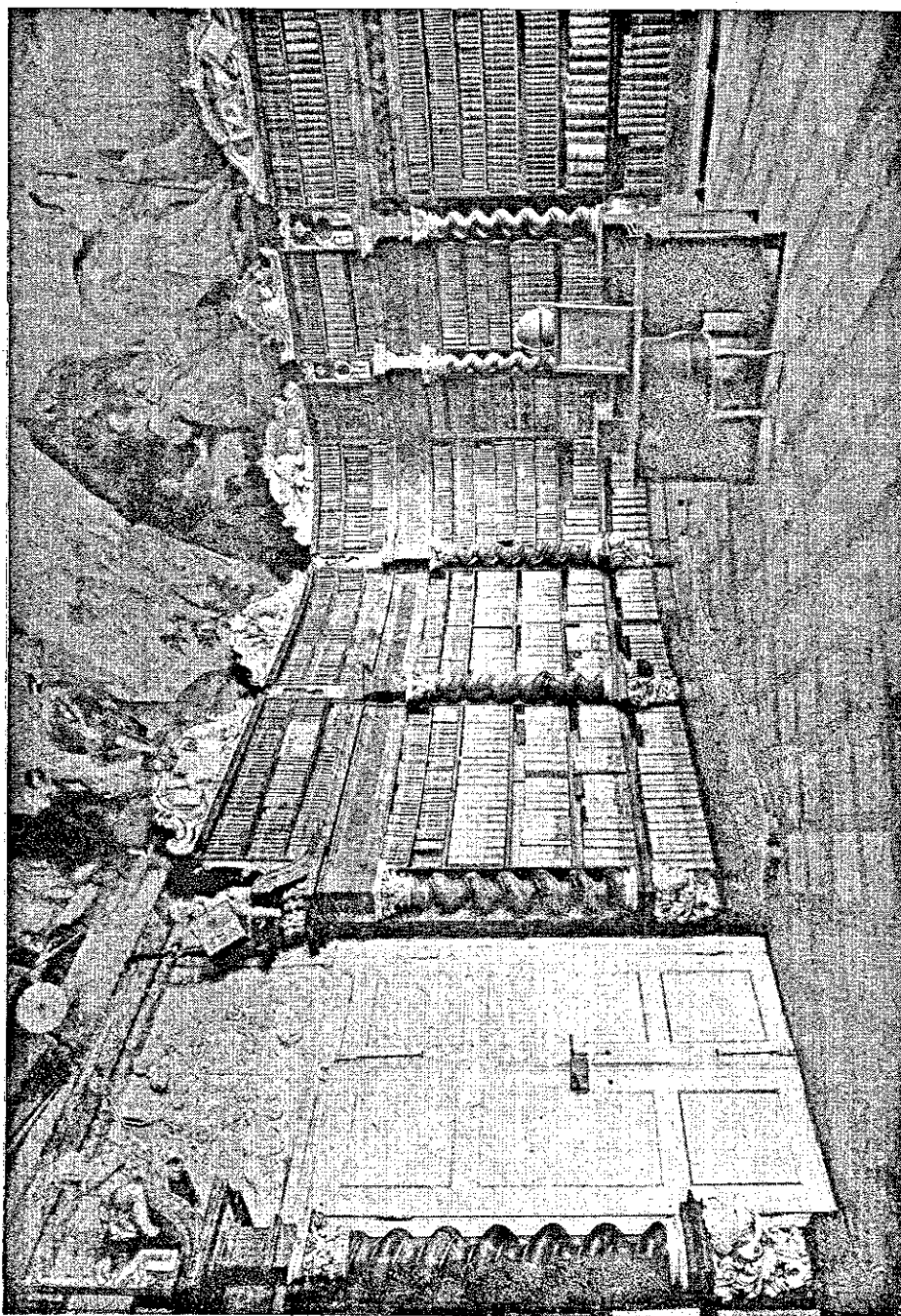
Obr. 15. Knihovna benediktinů v Rajhradě

místě knihovnu františkánů v Moravské Třebové, protože šlo o cenný knižní celek v pěkném dobovém interiéru.

Universitní knihovna v Brně se ujala také klášterních knihoven v tehdejší **Jihlavském kraji**. Na svém místě zůstala zachována jako kulturní a historická památka **knihovna premonstrátů v Nové Říši**. Klášter v Nové Říši byl založen již r. 1211, avšak po válečných pohromách husitských dlouho jenom živořil. Protože to byl původně ženský klášter premonstrátek, měl první knihovnu velmi malou. R. 1641 byl přeměněn klášter na mužský a od té doby nastal rozkvět jeho knihovny, který vyvrchol r. 1778 výstavbou nynějšího knihovniho sálu, vyzdobeného nástrojnou freskou od hrněnského malíře Ignáce Mayera a koupí knih i celých knihoven v době josefínské sekularizace. Rokokové skříně s bílými a zlacenými ozdobami, zdobené atributy vědy, umění a teologie, tvoří se stropem harmonický prostor, plný jasné krásy a barev. Knižního bohatství v Nové Říši používal ke svému studiu v letech 1888—1901 jako venkovský učitel Otakar Březina; stůl, u něhož sedával, zdobí jeho portrét od Frant. Bílka. Dnes má knihovna ve čtyřech místnostech asi 14 000 svazků, z toho 77 ručních kopisů, 61 prvotisků a 9000 starých tisků. Obsahuje kromě teologie díla astronomická, lékařská, přírodovědecká, historická, klasická aj.

Z ostatních klášterních knihoven v Jihlavském kraji převzala Universitní knihovna v Brně knihovnu františkánů v Dačicích, minoritů v Jihlavě a kapucínů v Třebíči. Nepodařilo se bohužel uchovat na původním místě významnou knihovnu premonstrátů v Želivě o 20 000 svazcích, která byla ukvapeně přestěhována bez účasti knihovníků na Obořiště, odtud do Kadaně a konečně na Strahov. Knihovna karmelitánů v Kostelním Vydubici byla ponechána v obci jako majetek farního úřadu. Cenné knihy byly nakopány a evidovány u františkánů v Dačicích a minoritů v Jihlavě. Tak z knihovny v Nové Říši bylo přes sto svazků předáno tamějšímu farnímu úřadu. Na svém původním místě ještě dodatečně ponechána knihovna františkánů v Dačicích pro svoji obsahovou a interiérovou hodnotu.

V tehdejší **Olomouckém a Gottvaldovském kraji** se ujala klášterních knihoven Universitní knihovna v Olomouci. Podle usnesení kulturní komise měla zůstat zachována na místě pro svoji obsahovou hodnotu **knihovna Dominikánů v Olomouci**. Protože však nebylo možno dostatečně zabezpečit na jejím původním místě a hrozilo nebezpečí ztráty byla převezena do Universitní knihovny v Olomouci, kde mohla být vzhledem k množství moderní zahraniční literatury dána k používání všem pracovníkům. Cenné prvotisky a rukopisy byly nalezeny v knihovně dominikánů v Olomouci, v seminární knihovně v Olomouci, v knihovně voršilek v Olomouci, u salvatoriánů v Prostějově a u kapucínů v Olomouci. Šlo však vesměs jenom o ojedinělé nálezy a nikoliv o sbírky většího rozsahu.

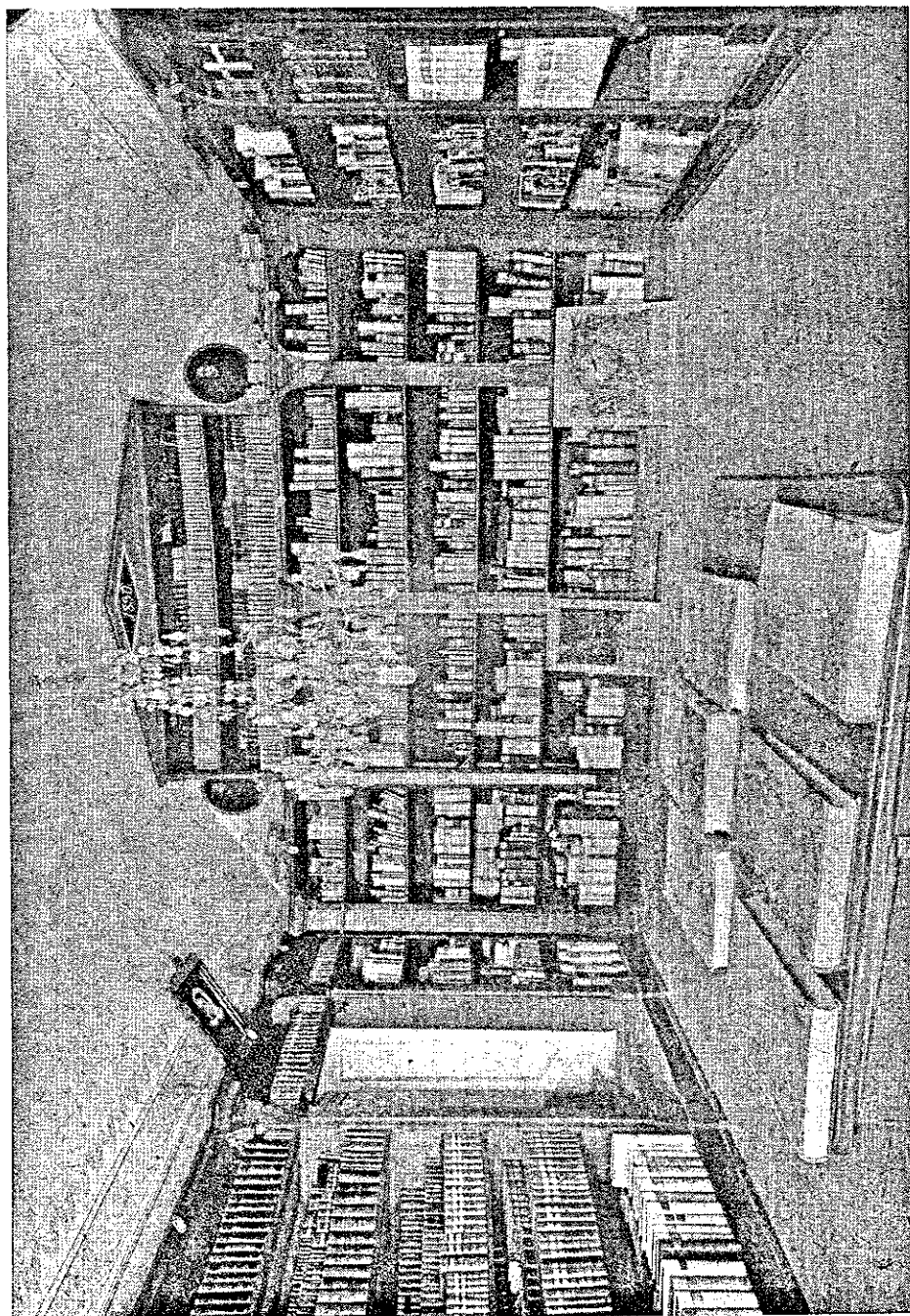

Obr. 16. Knihovna premonstrátů v Nové Páči se stolem O. Březiny

Kromě knihovny dominikánů v Olomouci převzala Universitní knihovna; také knihovnu kapucínů v Olomouci, knihovnu voršilek v Olomouci, knihovnu Velehradské akademie v Olomouci, Slovanskou knihovnu bohoslovců v Olomouci; seminární knihovnu v Olomouci, knihovnu teologické fakulty seminární knihovnu ve Vidnavě, knihovnu salvatoriánů v Prostějově eucharistiánů v Bruntále a redemptoristů v Července. Později byly přemístěny do Olomouce ještě knihovna premonstrátů na Kopečku a knihovna školských sester v Jeseníku. Z některých knihoven v Olomouckém kraji vybrala a odvezla také knihy Charita; v některých mladších knihovnách bylo množství literatury podprůměrné hodnoty, která nemohla být Universitní knihovnou vůbec převzata. Ani v Olomouci, ani v tehdejší Olomouckém kraji nebylo knihovny, která by měla zůstat zachována na původním místě jako kulturní a historická památka.

Klásterské knihovny v tehdejší **Gottwaldovském kraji** převzala do své péče rovněž Universitní knihovna v Olomouci, protože v kraji nebylo žádné vědecké knihovny, která by se tohoto úkolu mohla ujmout. Nejvýznamnější církevní knihovnou v kraji je **arcibiskupská knihovna v Kroměříži** jejíž dva barokní sály byly postaveny v 2. polovině 17. století biskupem Karlem z Lichtenštejna a v dnešní skvělé podobě zařízeny a vyzdobeny po požáru zámku r. 1760; nástropní fresky jsou dílem malíře Josefa Sterna. K arcibiskupské knihovně byla přičleněna knihovna františkánů v Kroměříži. Ostatní knihovny Gottwaldovského kraje byly prozatím soustředěny do letního refektáře františkánského kláštera v Uherském Hradišti a teprve později převezeny do Olomouce. Byly to františkánská knihovna v Uherském Hradišti, knihovna piaristů ve Strážnici, dominikánů v Uherském Brodě, jezuitů na Velehradě a saleziánů v Ořechově a ve Fryštáku. Knihovna jezuitů na Hostýně byla přidělena na žádost národního výboru městskému muzeu v Bystřici pod Hostýnem.

4. V tehdejší **Budějovickém kraji** se ujala klášterských knihoven Státní studijní knihovna dr. Zdeňka Nejedlého v Českých Budějovicích. Na svém původním místě byla ponechána známá **knihovna cisterciáků ve Vyšším Brodě**. Klášter ve Vyšším Brodě byl založen r. 1259 Vokem z Rožmberka pro řád cisterciáků, který se v něm udržel až do konce druhé světové války. Knihovna je uložena v sálech, zařízených roku 1757 a na chodbě, vystavěné r. 1845. Z chodby se vstupuje do středního filosofického sálu s nástropním obrazem Lukáše Vávry z r. 1817 a odtud doprava se vejde do velkého teologického sálu s bohatě zdobenými a zlacenými rokokovými skříněmi s andělíčky a nástropními malbami Lukáše Vávry. Skříně zhotovil klášterní bratr laik Josef Raffer. Ze středního sálu vedou dveře v levé stěně do sálu rukopisů a prvotisků; v něm je uloženo přes 200 pergamenových rukopisů, asi 1000 papírových rukopisů a 400 prvotisků. Celkový počet svazků vyše-

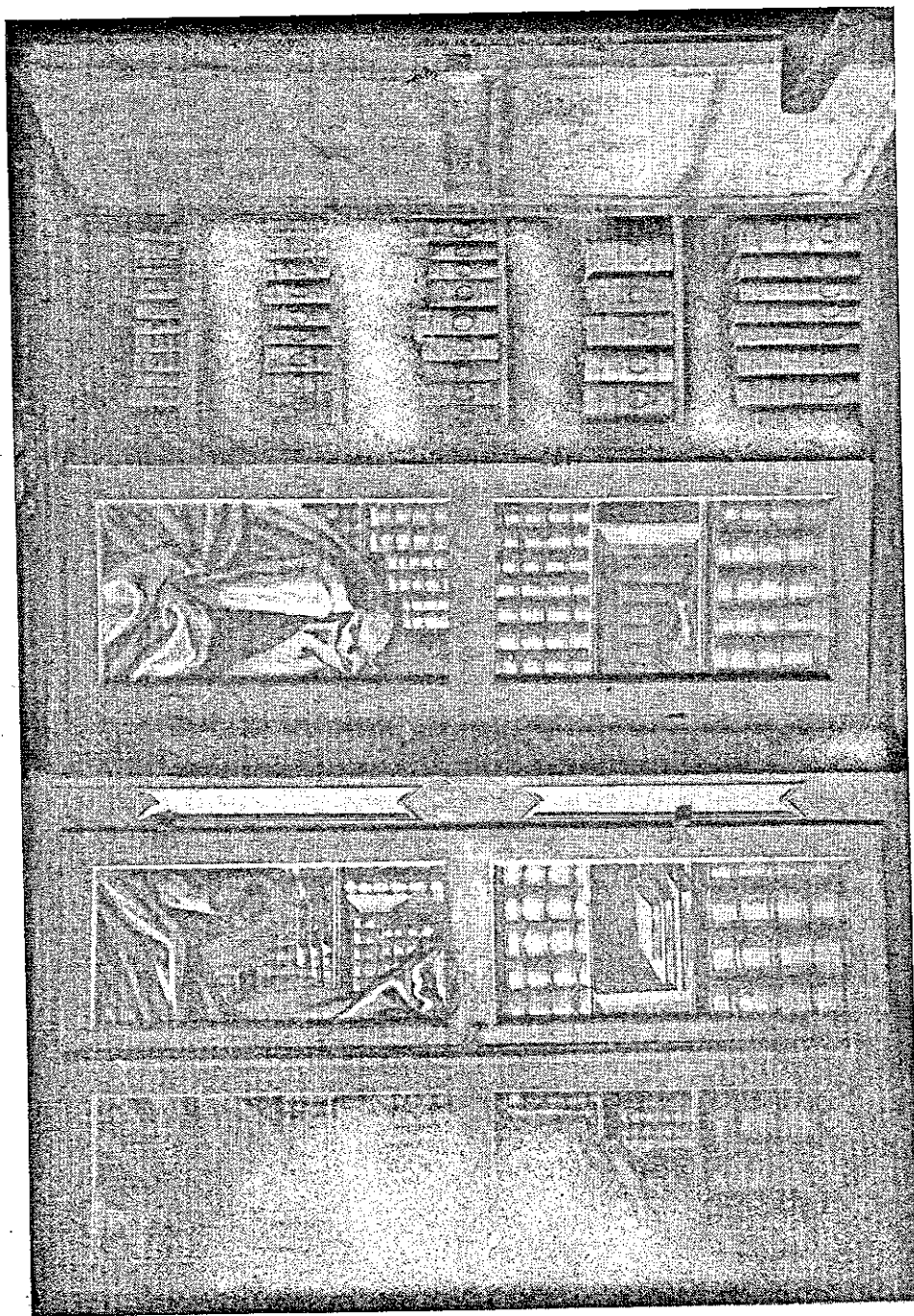
Obr. 19. Knihovna cisterciáků ve Vyšším Brodě, sál rukopisů

brodské knihovny se udává na 70 000; byla to v minulosti kromě zámecké knihovny v Krumlově nejvýznamnější a nejrozsáhlejší knihovna jižní Čech. Soupis rukopisů a prvotisků uveřejnil Rafael Pavel ve sbírce „Xeni Bernardina“ r. 1891.

Státní studijní knihovna dr. Zdeňka Nejedlého v Českých Budějovicích převzala fondy knihovny redemptoristů v Českých Budějovicích, knihovny těšitelů v Suchém Vrbném, františkánů v Bechyni, františkánů ve Čtyřech Dvorech, minoritů v Jindřichově Hradci, eucharistiánů v Českých Budějovicích, minoritů v Českém Krumlově, servitů v Nových Hradech, oblátů v Kájově, eucharistiánů v Písku a knihovnu biskupského semináře v Českých Budějovicích. Státní studijní knihovna umístila tyto knihovny v bývalém klášteře ve Zlaté Koruně, zpřístupnila je veřejnosti a postupně je zpracovává. Malou knihovnu těšitelů v Klokotech u Tábora převzala muzejní knihovna v Táboře, sbírka starých tisků z knihovny minoritů v Českém Krumlově byla ponechána v péči místního muzea; menší počet regionální literatury dostala městská muzea v Bechyni, v Jindřichově Hradci a v Českých Budějovicích. Cenné rukopisy a prvotisky byly nalezeny u františkánů v Bechyni, u servitů v Nových Hradech, u minoritů v Jindřichově Hradci, františkánů v Českém Krumlově a v seminární knihovně v Českých Budějovicích.

5. Péči o klášterní knihovny v tehdejší **kraji Plzeňském a Karlovarském** byla pověřena Státní studijní knihovna v Plzni. V Plzeňském kraji byla ponechána v původním stavu na svém místě **knihovna františkánů v Plzni** s kamenným ostěním, datovaným 1697. Je to malý klenutý knihovní interiér s původními vestavěnými barokními skříněmi; jejich dveře jsou opatřeny plátěnými výplněmi. Na skříních jsou namalovány štíty s nápisy označujícími vědní obory, jejichž literatura je v nich uložena; na plátěných výplních jsou namalovány rozhrnuté draperie a za nimi pečlivě srovnané řady svazků. Knihovna má nejvýše 5000 svazků, většinou starých tisků. Nepodařilo se bohužel uchovat na místě půvabný interiér neveliké, ale cenné knihovny **augustiniánů ve Lnářích**. Byla uložena i se svými historickými barokními skříněmi, zhotovenými v letech 1729 až 1730 mistry truhláři Bramborou a Šimkem, v Plzni a jakmile se pro ni nalezne vhodné místo, bude instalována ve své původní podobě.

Z Plzeňského kraje převzala Státní studijní knihovna v Plzni knihovnu dominikánů a redemptoristů v Plzni, augustiniánů v Domažlicích, kapucínů v Horšovském Týně, františkánů v Tachově, těšitelů v Nepomuku a některé malé, celkem bezvýznamné knižní sbírky. Knihovna kapucínů v Sušici byla odevzdána do péče městskému museu v Sušici. Cenné rukopisy a prvotisky byly nalezeny v knihovnách kapucínů v Horšovském Týně a františkánů v Tachově a ojediněle i u augustiniánů v Domažlicích a ve Lnářích.

Obr. 22. Zavřená a otevřená skříň františkánské knihovny v Plzni

Státní studijní knihovna v Plzni se ujala svého úkolu za velmi nepříznivé vlastní situace, krátce po svém založení, s nedostatečným počtem pracovníků a v době svého provizoria.

Státní studijní knihovna v Plzni však byla pověřena ujmout se knihovny i v kraji Karlovarském. Na místě zůstala samozřejmě i nadále v původním stavu světoznámá **knihovna premonstrátů v Teplé** u Mariánských Lázní. Klášter v Teplé je jedním z nejstarších v Čechách; byl založen r. 1193 knížetem Hroznatou, avšak šestkrát vyhořel a dvanáctkrát byl vyloupen a vydrancován. Dnešní trakt knihovny na severní straně kláštera byl postaven v letech 1902 až 1910 podle plánů architekta Josefa Schaffera stavitelem Krausem z Chebu. Hlavní sál knihovny je impozantní svými 24 metry délky, 12 metry šířky a 15 a půl metry výšky. Je opatřen dvěma galeriemi, sloupovým s bohatými štukovými ozdobami a freskou profesora Krattnera. V přízemí a na první galerii tvoří dubové skříně souvislé obložení stěn, na druhé galerii vyplňují výklenky mezi sloupy z umělého mramoru s korintskými hlavicemi; jsou bohatě zdobeny girlandami a postavami andělků. Kovové zábradlí obou galerií je dílem pražských pasířů Klingensteinů.

Tepelská knihovna má kromě obvyklé teologické literatury většinu knih z různých vědních oborů. Je v ní zastoupena klasická literatura řecká a latinská, německá, česká, staroslověnská, polská, ruská, francouzská, anglická, italská, flámská, maďarská, filosofická, historická a přírodovědecká hlavně matematická, fyzikální a astronomická. Knihovna je vybavena i literaturou knihovnickou, bibliografickou a encyklopedickou. V sále rukopisů a prvotisků bylo uloženo 192 kodexů z 9. až 17. století rovněž z různých oborů, některé nádherně iluminované. Nejstarší rukopis pochází z let 81 až 830 a jedním z nejceněnějších je latinský život blah. Hroznaty z let 124 až 1259. Rukopisy, prvotisky a paleotypy v počtu 1536 byly převezeny z bezpečnostních důvodů do Universitní knihovny v Praze a později doplněny ještě 17 rukopisy a tisky, zabezpečenými dřívě. Soupis rukopisů vydal tepelský knihovník Milo Nenntwich v díle Verzeichniss der Handschriften in der Bibliothek des Stiftes Tepl. Teil I., II., 1925.

Jako kulturní a historická památka zůstala zachována také **knihovna františkánů v Chebu**. Nachází se v klášteře, který byl založen františkán r. 1260 a patrně nedlouho potom postaven v gotickém slohu. Knihovna je umístěna podél severní strany křížové chodby v dvojitém klenutém sále podepřeném uprostřed třemi kamennými sloupy s hlavicemi, zdobeným jednoduchým ornamentem. Na krycí desce prvního sloupu od okna je vytesán letopočet 1630, ačkoliv sloupy samy se zdají býti starších původu, stejně jako klenba sálu. Skříně knihovny s galerií, opatřené dřevěným mřížováním jsou nedávného původu, avšak jejich obsah je starý

některé prvotisky a staré tisky jsou ještě opatřeny řetězy nebo jejich zbytky (libri catenati). V této knihovně je uloženo přes 10 000 svazků knih, asi 200 rukopisů, několik set prvotisků a množství starých tisků. Na svém místě zůstala uchována i knihovna **dominikánů v Chebu** o 4 500 svazcích, umístěná v barokním interiéru s freskou; je to však jen zbytek původní knihovny, jejíž starší část byla již před válkou přestěhována do Plzně.

Z Karlovarského kraje převzala Státní studijní knihovna v Plzni do své péče knihy z knihovny františkánů v Kadani, kapucínů v Mariánském, redemptoristů v Karlových Varech a v Pláně u Mariánských Lázní, kapucínů v Sokolově a sester sv. Kříže v Chebu kromě několika jiných nepatrných a málo významných sbírek. Tyto knihovny byly kromě chebských a redemptoristů v Pláně soustředěny nejprve v klášterní budově v Teplé a teprve později tříděny a přejímány. Cenné prvotisky byly nalezeny v knihovně františkánů z Kadaně. Protože Státní studijní knihovna v Plzni neměla dostatek pracovních sil a dopravních prostředků, byly některé knihovny přemísťovány bez její účasti a bez jejího vědomí.

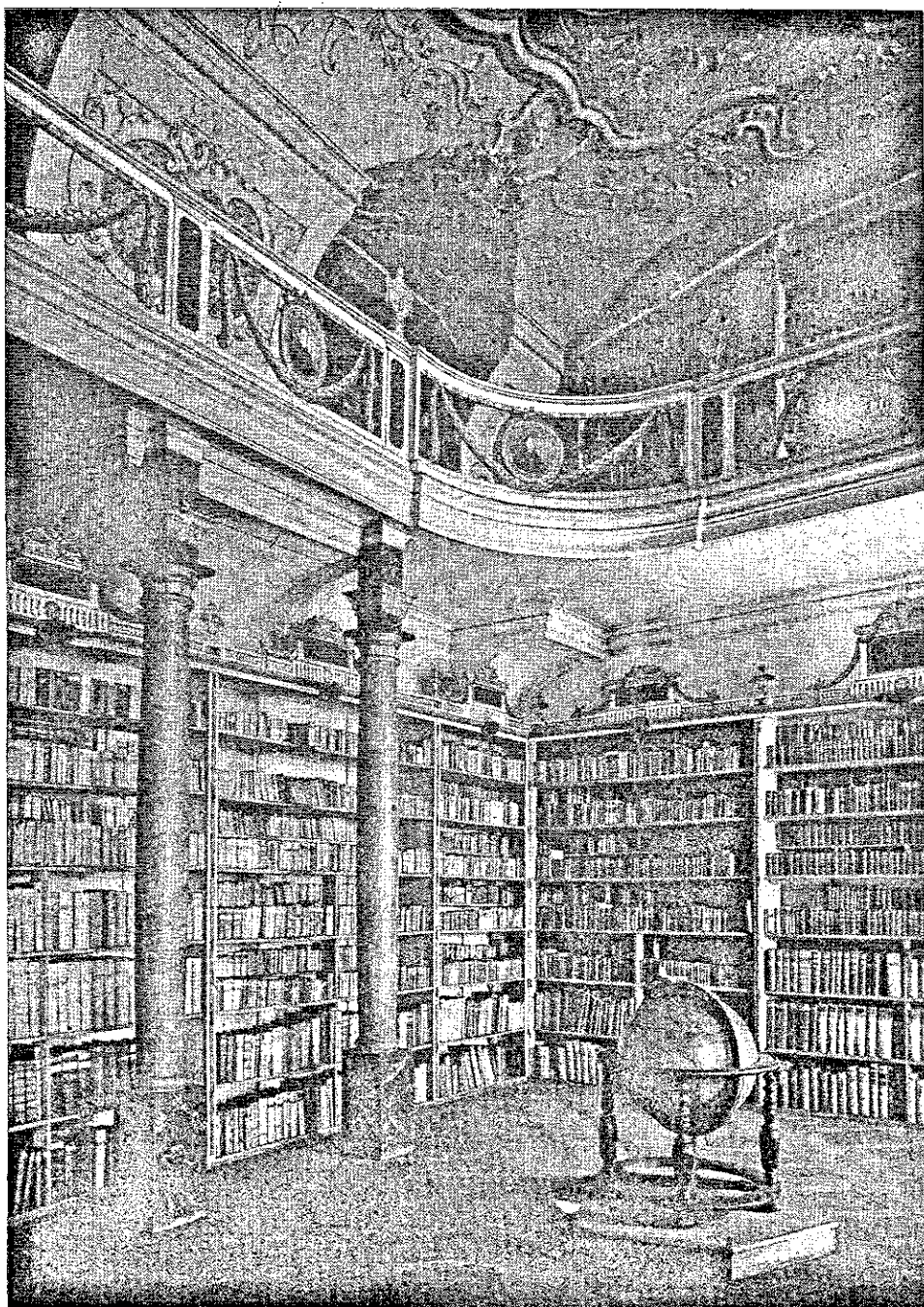
6. Klášterní knihovny z tehdejšího **Libereckého kraje** byly svěřeny Státní studijní knihovně v Liberci. V tomto kraji nebyla žádná knihovna, která by měla zůstat zachována na svém původním místě jako kulturně historická památka. Státní studijní knihovna v Liberci se ujala těchto knihoven:

augustiniánů v Bělé pod Bezdězem, kapucínů v Liberci, františkánů v Turnově a kapucínů v Zákupčích; byly to vesměs malé knihovny neveliké hodnoty. V klášteře dominikánů v Jablonném v Podještědí byla nalezena jenom děkanská knihovna, kterou převzal městský archiv v Jablonném. Knihovna františkánů v Hejnicích byla odvezena ukvapeně do Obořiště a teprve později se dostala na Strahov. Knihovny redemptoristů ve Filipově a oblátů ve Varnsdorfu byly převezeny do Rumburka, kde byly zároveň s tamější knihovnou kapucínů odevzdány do správy městskému muzeu. Státní studijní knihovna v Liberci si vytrídila literaturu vhodnou pro svoji specializaci a ostatní fondy všech převzatých knihoven zároveň s rukopisy a prvotisky odevzdala Universitní knihovně v Praze. Cenné rukopisy a prvotisky byly v Libereckém kraji zjištěny v těchto knihovnách: u františkánů v Turnově, augustiniánů v České Lípě, redemptoristů ve Filipově a augustiniánů v Bělé pod Bezdězem. Byly vesměs odevzdány Universitní knihovně v Praze.

7. V tehdejších **krajích Královéhradeckém a Pardubickém** převzala péči o klášterní knihovny Státní studijní knihovna dr. Zdeňka Nejedlého v Hradci Králové. Na svém původním místě zůstala jako kulturní a historická památka známá **knihovna benediktinů v Broumově**. Tato knihovna byla založena zároveň s proboštvím opatem Bavorem z Nečtin r. 1322.

Obr. 25. Knihovna benediktinů v Broumově

Obr. 26. Knihovna benediktinů v Broumově, detail

Po roce 1618 museli mniši Broumov opustit a knihovna přišla o nejstarší rukopisné památky. R. 1624 založil opat Benno novou knihovnu, která byla při požárech r. 1644 a 1664 z velké části zničena. Dnešní podoba sál konventní knihovny je pozdně barokní a pochází z polovice 18. století. Na stropní malby jsou dílem pražského malíře Karla Kováře, štuková výzdoba byla provedena Spinettim; empírová galerie kolem celého sálu, podepřena převýšenými sloupy na hranolových podstavcích s nástavci a zábradlím ozdobeným vavřínovými festony s oválnými portréty broumovských opat a vázami, pochází zároveň s knihovními skříněmi z r. 1792. Bílé empírové skříně s knihami tvoří v přízemí souvislé výplně stěn, avšak na galerii vyplňují většinou jen výklenky.

Zachovaná knihovna má asi 20 000 svazků, z toho přes 300 rukopisů a 203 prvotisků, které byly z větší části převezeny na Strahov. Kromě něboženské literatury katolické má dvě oddělení zakázaných knih, v nichž jsou uloženy knihy husitské, českoobrátorské, luteránské a spisy novokřtěnců z r. 1526, vytištěné Baltazarem Hubmaierem ze Štýru v tiskárně, zařízené švýcarským tiskařem Simprechtem Sorgem, zvaným Froshauer. Kromě bible Kralické bylo tam chováno i pět českých prvotisků. Nejstarším rukopisem jsou Orationes Velkého pátku z 8. století, patrně irského původu, nejstarším prvotiskem Vincentinus, vytištěný r. 1473 Janem Mentelinerem ve Štrasburku. Ale i ostatní prvotisky, zejména z tiskárny Antonína Kobelgera v Norimberce, Petra Schöfera v Mohuči, Mikuláše Jensonova v Benátkách a Konráda Kachelofena v Lipsku jsou mimořádné ceny. V knihovně bylo také několik knih ze známé humanistické knihovny Jana Staršího Hodějovského z Hodějova a spisy vynikajícího opata, rádce a přítele císaře Josefa II. Štěpána Františka Rautenstraucha. Na broumovském gymnasiu začínal svá studia Alois Jirásek.

Z ostatních klášterních knihoven v Hradeckém a Pardubickém kraji převzala Státní studijní knihovna knihy od jezuitů v Hradci Králové, kapucínů v Opočně, františkánů v Hostinném, redemptoristů v Králíkách, augustiniánů ve Vrchlabí, saleziánů v Pardubicích a ze seminární knihovny v Hradci Králové. Knihovna piaristů v Litomyšli byla ponechána ve správě tamního městského muzea. Převážná většina seminární knihovny z Hradce Králové byla odvezena do Národní a Universitní knihovny v Praze. Tak Státní studijní knihovna v Hradci Králové vykonávala práce spojené s převjímáním klášterních knihoven za značných vlastních obtíží, neboť se v té době sama několikrát stěhovala a reorganizovala.

8. V tehdejší **Ostravském kraji** připadla povinnost převzít klášterní knihovny do své správy Slezské studijní knihovně v Opavě. V tomto kraji nebyla žádná klášterní knihovna takové hodnoty, že by měla zůstat zachována jako kulturní a historická památka. Slezská studijní knihovna s

ujala těchto knihoven: kapucínů ve Fulneku, saleziánů v Ostravě a v Hodoňovicích u Frydku, redemptoristů ve Frydku, salvatoriánů v Krnově, minoritů v Krnově, redemptoristů v Ostravě, minoritů a jezuitů v Opavě a německých rytířů v Opavě. Krajský archiv v Opavě se z vlastní iniciativy ujal tří opavských knihoven a ponechal si část vytříbené literatury. Z knihovny redemptoristů v Ostravě převzal část knih Archiv města Ostravy, Muzeum města Ostravy a Ústřední městská knihovna. Cenné rukopisy a tisky byly nalezeny v knihovně jezuitů a německých rytířů v Opavě.

Účelem tohoto článku bylo podat celkový přehled o stavu a změnách, které nastaly v umístění a správě klášterních knihoven v českých zemích po druhé světové válce. Není to přehled zcela vyčerpávající a není také doveden vývojově až do dnešní doby. Mezitím nastaly změny v názvech a organizaci státních studijních knihoven, a také další postup, jak jednotlivé knihovny literaturu z klášterních knihoven v dalších letech zpracovaly a dnes uchovávají a jak pečují o svěřené jim kulturně historické památky, není v článku zachycen. Není to dnes už ani v možnostech jednotlivce a bylo by třeba, aby o tom časem podali zprávu příslušní pracovníci státních vědeckých knihoven sami. Domnívám se však, že nelze naše knihovny a jejich knihovnické pracovníky — pokud jsou odborníky pro historický knižní materiál — obviňovat z podstatných nedostatků nebo zaviněných ztrát. Přispěli včas, podle svých sil a možností k řešení závažné historické otázky a vyvinuli dosti iniciativy a pracovního úsilí k tomu, aby převzali do své péče a ochrany všechno hodnotné co v klášterních knihovnách minulé věky nashromáždily. Bylo charakteristické pro dobu, v níž tyto práce probíhaly, že se vyskytly i některé nedostatky a že státní studijní knihovny přitom těžce zápasily s vlastními existenčními obtížemi, které musely s nemalým úsilím překonávat.

РЕЗЮМЕ

Доцент Франтишек Горак

Монастырские библиотеки в Чехии

В вводной части автор напоминает, что собственный расцвет и могущество монастырей в Чехии относится так же как и в других странах Европы к средневековью. В более поздние времена монастыри приходят в упадок из-за недостатка новых членов а также ограничиваются и отменяются государственными органами. Также и в Чехии после первой мировой войны опека монастырских уставов над монастырскими библиотеками слабеет, а в связи с этим и вид монастырских библиотек, их состояние и организация не отвечали сегодняшним требованиям. Поэтому было необходимо после решения чехословацкого правительства в 1950 году, передать упразднённые монастыри к использованию нуждающимся учреждениям, которые взяли на себя заботу о их запущенных и покинутых библиотеках.

Монастырские библиотеки в Чехии были в первую очередь просмотрены специальными комиссиями, которые составили протоколы о их размерах и состоянии и приняли меры к охране самого ценного книжного материала. После этого культурная комиссия государственного церковного учреждения решила, чтобы сам известные монастырские библиотеки были оставлены на месте в прежнем состоянии. Это были: библиотека премонстратов в Праге на Страгове, библиотека бенедиктинцев в Бржезнове, библиотека Францискава ордена в Праге, библиотека миниканцев в Праге, библиотека августинианов в Праге, библиотека крестовского ордена в Праге, библиотека цистерцианов в Осеке, библиотека августинианов в Стромбурно, библиотека капуцинов в Брно, библиотека миноритов в Брно, библиотека бенедиктинцев в Райграде, библиотека премонстратов в Новой Риши, библиотека цистерцианов в Высшим Броде, библиотека Францискава ордена в Пльзи, библиотека августинианов в Лнаржих, библиотека премонстратов в Тепле у г. Марианске лазне, библиотека Францискава ордена в Хебе, библиотека бенедиктинцев в Броумове. Кроме того, некоторые небольшие библиотеки были оставлены на месте и их взяли на попечение городские архивы и музеи. Остальные библиотеки стали достоянием государственных научных библиотек, которые их пересели в свои помещения и в настоящее время их научно обрабатывают. Было изда несколько каталогов рукописей и первых изданий монастырских библиотек в Чехии.

Сохраненные, в культурно-историческом отношении ценные библиотеки были переданы на попечение государственным научным библиотекам соответствующей области и только в случаях, когда в области нет никакой государственной научной библиотеки, были переданы на попечение государственной научной библиотеки соседней области. Так, что не произошла централизация, но наоборот децентрализация монастырских библиотек по той причине, чтобы отдельные области лишились ценностей а в центрах не накапливались лишние дубликаты. Дальнейшая судьба монастырских библиотек связана следовательно с развитием государственных научных библиотек, с уходом за ними, с состоянием кадров библиотечарей с историческим образованием. Чехословацкие библиотечари вовремя помогли соответственно своим силам и возможностям решить важные исторические вопросы и выдвинули достаточно инициативы и применили много труда к тому, чтобы взять на хранение все ценное, что в прошлые века было накоплено в монастырских библиотеках.

ZUSAMMENFASSUNG

Doz. Dr. František Horák

Klosterbibliotheken in den tschechischen Ländern

Einleitend bemerkt der Verfasser, dass die eigentliche Blüte- und Verbreitungszeit der Bibliotheken in den tschechischen Ländern — wie überall in Europa — im Mittelalter zu suchen ist. Später verfallen die Klöster mangels neuer Mitglieder und werden vom Staat eingeschränkt und liquidiert. Auch in den tschechischen Ländern ist die Fürsorge der kirchlichen Orden für Klosterbibliotheken seit dem ersten Weltkrieg gesunken, ihr äusseres Aussehen, ihr Zustand und ihre Einrichtung bei weit den modernen bibliothekarischen Forderungen nicht nachgekommen. Deswegen war es nötig, sich gemäss der Verordnung der tschechoslowakischen Regierung vom Jahre 1950, leerstehende Klöster an Institutionen zu übergeben, der vernachlässigten und verlassenen Klosterbibliotheken anzunehmen.

Die Klosterbibliotheken wurden in den tschechischen Ländern zuerst von factischen Kommissionen geprüft die über die Grösse und den Zustand einzelner Bibliotheken Protokolle herstellten, und das wertvollste Material in Sicherheit brachten. Daraufhin wurde von der Kulturkommission des Staatlichen Kirchlichen Amtes entschieden, die bedeutendsten Klosterbibliotheken auf ihrem Platz an ursprünglichen Ort zu belassen. Es handelte sich hierbei um Bibliotheken folgender Orden: der Praemonstraten zu Strahov, der Benediktiner in Břevnov, der Franziskaner